

Eski Smyrna Nekropolisleri ve Ölü Gömme Uygulamaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme

[GENERAL EVALUATION OF NECROPOLEIS AND BURIAL CUSTOMS
IN OLD SMYRNA]

Serhat FOÇA

Anahtar Kelimeler

Eski Smyrna, Nekropolis, Mezar, Tümülüs, İntramural.

Keywords

Old Smyrna, Necropolis, Tomb, Tumuli, Intramural.

ÖZET

MÖ 3. binyıldan Hellenistik Dönem'e kadar kesintisiz bir yerleşmenin arkeolojik verilerle kanıtlandığı Bayraklı Höyüğü'nde, ölü gömme gelenekleri üzerine bilinenler sınırlıdır. 18. ve 19. yüzyıllarda gezginlerin araştırmaları ve notlarıyla başlayan nekropolis çalışmaları, 20. yüzyıldan itibaren bilimsel kazılarla sistemli hale gelmiştir. Protogeometrik ve Geometrik Dönemlerde yerleşim içi (intramural) gömülerle başlayan ölü gömme gelenekleri, Arkaik Dönem'de sur tahkimatının doğusunda ve güneydoğusunda hem çocuklar hem de yetişkinler için organize edilmiş özel alanların kullanılmasıyla devam etmiştir. Kentin kuzeyinde yer alan verimsiz ve kayalık yamaçlar ise ağırlıklı olarak tümülüs mezar geleneğinin uygulandığı birincil nekropolis olarak değerlendirilmiştir. Bugün, çarpık kentleşme nedeniyle izleri korunamayan Tantalos Mezarı ve onlarca tümülüs ile Klazomenai tipi pişmiş toprak mezarlar bu alandan bulunmuştur. Kentin terk edildiği Hellenistik Dönem'de ise sınırlı da olsa höyük ve çevresinde gömü uygulamalarının devam ettiği kaydedilmiştir.

Bu çalışmada, Eski Smyrna'da ortaya çıkarılan mezarların doğrultusunda ölü gömü gelenekleri, nekropolislerin yer seçimi ve organizasyonları üzerine genel bir değerlendirme yapılmıştır. Ege kıyılarındaki merkezlerle Eski Smyrna uygulamaları arasında karşılaştırmalara başvurulmuş, benzerlikler ve farklılıklar üzerinde durulmuştur. Bu çalışmayla birlikte, Eski Smyrna gömü gelenekleri ile ilgili önceki araştırmalardan ve kazılardan elde edilen sonuçların derlenmesiyle, gelecek çalışmalara bir zemin oluşturması hedeflenmiştir.

ABSTRACT

Archaeological data about burial customs in Bayraklı Höyüğü settlement from the 3rd millenium BC till the Hellenistic Period is very limited. Necropolis studies, that started with the research and notes of travellers in the 18th and 19th centuries, became systematic along with scientific excavations from the 20th century. In the Archaic Period burial traditions, which began with intramural burials in the Protogeometric and Geometric Periods, continued the use of the special areas allocated for both children and adults, in the east and southeast of the fortifications. Moreover, the unproductive and rocky slopes in the north of the city were considered as the primary necropolis, where the tumulus burial tradition was predominantly practiced. Therefore, today, the Tantalos Tomb, whose traces cannot be preserved due to unplanned urbanization, and dozens of tumuli and Clazomenian Sarcophagus have been found in this area. Later, in the Hellenistic Period, when the city was abandoned, it was recorded that burial practices continued, albeit limited, in and around the mound.

In this study, a general evaluation was made on burial customs, location selection and organization of necropolises in line with the tombs unearthed in Old Smyrna. Comparisons on emphasized similarities and differences between the practices of Old Smyrna and the other cities of the Aegean Coast were made. With this paper, it is intended to form a basis for future studies by compiling the results obtained from previous researches and excavations on Old Smyrna burial customs return to the old central settlements since the end of the 5th century BC, it is understood that the rural life tradition continued, as the settlement seen in these centers can only be determined archaeologically considering the weak data.

Giriş

İzmir Körfezi'nin kuzeydoğusunda, Yamanlar Dağı yamaçlarında yer alan Bayraklı Höyüğü (Fig. 1), en eski çağlardan itibaren iskân görmüş bir yerleşmedir. Meles Deltası'nın elverişli şartları, tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olmanın getirdiği finansal etkiyi yerleşimcilere sağlarken, coğrafi konumun hazırladığı koşullar da höyük üzerinde yaşayan toplumların bir güç olarak bölgede uzun süre var olmasına imkân vermiştir. 20. yüzyıldan itibaren araştırmacılar ve arkeologlar tarafından ortaya çıkarılan arkeolojik verilerin sonuçları, yerleşimin ne denli görkemli ve parlak süreçlerden geçtiğini gözler önüne sermektedir. Bugüne değin süren çalışmaların sonucunda, Erken Tunç Çağı'ndan itibaren, Büyük İskender ile birlikte höyüğün terk edilip Pagos Dağı eteklerine taşındığı Hellenistik Dönem'e kadar Bayraklı Höyüğü'nün iskân edildiği tespit edilmiştir. MÖ 3. ve MÖ 2. Binyılda, Anadolu'nun güç dengesinde pozisyonu her dönem için önemini koruyan Bayraklı Höyüğü,¹ MÖ 11. yüzyılda Yunan Anakarası'ndan Batı Anadolu kıyılarına gerçekleşen göç dalgasından kaçınılmaz olarak etkilenmiştir. Eski Smyrna'nın ilk sakinlerinin kimler olduğu antik kaynaklar üzerinden bakıldığında bilinmez olsa da, Aiolis ve Ionia sınırındaki coğrafi konumu değişkenlikler gösterdiğine işaret etmektedir.² MÖ 1. binyıl başlarında yeni yerleşimcileriyle büyümeye başlayan kent, MÖ 9. yüzyıldan itibaren MÖ 600 dolaylarında Lydia baskısının artıp, Alyattes'in saldırısıyla kentin ele geçirildiği zaman dilimi sonrasındaki Pers istilasına kadar en parlak dönemini yaşamıştır. Kent, çevresini saran taş sur tahkimatı, idari ve dini yapıları, konut mimarisi, sokakları ve kamusal alanları ile Arkaik Dönem'in en önemli yerleşimlerinden biri olarak yaşamını sürdürmüştür. Lydia saldırısından sonraki süreçte MÖ 546'da Pers istilasına maruz kalan Eski Smyrna, gidecek önemini kaybetmiş, terk edilip Pagos Dağı eteklerine taşındığı MÖ 4. yüzyılın sonuna kadar varlığını devam ettirmiştir.

Mezarlıkların lokalizasyonu ve yerleşimcilerin

1 Bayraklı Höyüğü'nün Tunç Çağlarındaki durumu ve son dönem kazılarında Tunç Çağı tabakalarında yapılan çalışmalar için bkz. Erdem ve Tanrıver 2016: 2-3; Erdem vd. 2019: 39-48. 2014 yılından itibaren Prof. Dr. Cumhuriyet Tanrıver başkanlığından yürütülen yeni dönem kazılarında yapılan çalışmalar için bkz. Tanrıver vd. 2017: 95-114.

2 Hdt. 1-150, Strab. 14.1.4, Paus. 5.8.7.

gömü gelenekleri Smyrna hinterlandında yeterli düzeyde incelenmemiş olup cevaplandırılmayı bekleyen birçok soru bulunmaktadır. Erken Tunç Çağı'ndan Hellenistik Dönem'e kadar kesintisiz bir yerleşimin olduğu Bayraklı Höyüğü'nde, nekropolisler üzerine bilinenler sınırlı olup, geçmişte yapılan araştırmalardan edinilen bilgiler dağınık bir şekilde okunmaktadır. Bu denli uzun bir süreçte lokalize edilen bir yerleşimin mezarlıkları üzerine yapılacak yeni araştırmalar kaçınılmazdır ve elde edilecek verilerin sonuçları kent için hali hazırda cevaplanmayı bekleyen sorulara katkı yapacağı aşikârdır. Bu bağlamda, tüm araştırma sonuçlarının tek bir çalışmada ön araştırma niteliğiyle toplanması, gelecekte yapılacak çalışmalara katkı sağlayacaktır. Bu çalışmayla birlikte, höyük ve çevresinde faaliyetlerde bulunan gezginlerin notları ile 20. yüzyılda arkeologların gerçekleştirdiği kazı çalışmaları derlenerek Eski Smyrna'nın ölü gömme geleneklerine genel bir bakış açısı getirilmesi hedeflenmiştir. Bu çalışmada, MÖ 11. yüzyılda göç dalgasıyla başlayan lokalizasyondan kentin terk edildiği Hellenistik Dönem'e kadar höyükte varlığını sürdüren sakinlerin gömü gelenekleri incelenmiştir. Arkeolojik verilerin paralelinde kronolojik bir sıralama gözetilerek, uygulanan gömü tercihleri, tipolojik sınıflandırmalar ve nekropolislerin yer seçimleri için Ege kıyılarındaki merkezlerle karşılaştırmalar yapılmış, benzerlikleri ve farklılıkları üzerinde durulmuştur.

Eski Smyrna Nekropolis Araştırmaları

Birçok gezgin, Smyrna'nın kalıntılarını incelemek, Avrupalı aristokratlara yeni tarihi eserler kazandırmak amacıyla 17. yüzyıl ve öncesinde bölgede araştırmalar yaparken; 18. ve 19. yüzyıldaki gezginler günümüz Bayraklı'sının hemen üzerindeki Yamanlar Dağı'nda kalıntıların olduğu söylentisi üzerine araştırmalarını bu bölgeye kaydırmışlardır.³ Bu gezginlerden biri olan Pococke, Bornova Ovası'nın batısında kalan yamaçlardaki tümülüs mezarlardan ilk kez bahseden araştırmacı olarak kayıtlara geçmiştir.⁴ 1764-1765 yıllarında Spylos Dağı eteklerinde Dilettanti Kuruluşu adına araştırmalarda bulunan Richard Chandler ise Pococke'nin mezarlar için verdiği bilgileri yinelemiştir. Yuvarlak plana

3 Akar Tanrıver 2017: 69. 17.-19. yüzyıl gezginlerinin Eski Smyrna çevresindeki notları ile ilgili ayrıntılar için bkz. Meyer 2008: 273-381.

4 Pococke 1745: 39.

sahip bu mezarların, kaliteli bir taş işçiliği ile meydana getirildiğinden söz eden araştırmacılar, iki mezarın gömü çukuru açıldıktan sonra kabaca taşlardan oluşturulup üstlerinin geniş bir plaka ile örtüldüğünden bahsetmektedir. Kesin bir rakamın verilmediği, genişliği 6-18 m arasında değişen tümülüs mezarların, en tepe noktasına kadar kabaca taşlarla kaplandığı, bazılarında ise ikiye bölünmüş mezar odalarının tümülüslerin içinde olduğu ifade edilmektedir. Mezar odaları için ayrıntılar veren gezginler, odaların duvarlarında kaliteli ve özenli işçiliğin görüldüğünü, granit ve mermerin bu duvarların yapımında kullanıldığını belirtmektedir. Ayrıca bu mezarlardan birinin içinde bir urne, araştırmacı tarafından tespit edilerek kaydedilmiştir.⁵ 1834-1835 yıllarında bölgede araştırmalar yapan Hamilton ise Chandler ve Pococke'nin atladığı bir ayrıntı üzerinde durarak çatı tonozlarının tümülüslerin merkezinde olduğunu yazmıştır. Mezarların etrafını çevreleyen duvarların çoğunlukla kyklopien (poligonal), bazılarının ise isodomik stilde örüldüğünden bahsetmektedir.⁶ Sonrasında, yamaçlardaki tümülüsler arasında en görkemli tümülüsü Tantalos Mezarı olarak nitelendiren isim Francis Vyvyan Jago Arundell'dir.⁷ Prokesch Von Osten ise 1834 ve 1836-1837 yıllarındaki yayınlarında mezarlar üzerine gözlemlerini aktarmıştır.⁸

Bayraklı Höyüğü'nün kuzey yamaçlarındaki tümülüsler üzerine rakamsal ve görsel verileri aktaran bir diğer araştırmacı ise Fransız gezgin Charles Texier'dir. Araştırmacı, yamaç üzerinde yer alan Tantalos Mezarı'nın yanı sıra toplam on iki tümülüs için değerlendirmeler yapmıştır. Bu mezarların çapları 9 m ile 32 m arasında değişirken, küçüklü büyüklü yığın biçimine sahip tümülüsler olarak mezarları kaydetmiştir. Texier, kendi çalışma dönemini kapsayan zaman dilimi içerisinde verdiği bilgilerde, mezarların hem doğal koşullar hem de talan ya da antik çağda soygunlar gibi nedenlerden dolayı tahrip edildiğini aktarmaktadır.⁹

Texier'in ardından Weber, 1880'deki yayınında

Eski Smyrna Nekropolisi üzerine yeni veriler eklemiş, kayalık yamaç üzerinde yirmi dokuz mezarın olduğunu belirterek, bu mezarlarla ilişkili phallosların ve bazı tümülüslerin çizimlerine çalışmasında yer vermiştir.¹⁰ Bunun yanı sıra Hirschfeld yaptığı çalışmalarda toplamda yirmi beş mezar tespit etmiştir.¹¹ Cadoux, kırk anıtsal mezardan bahsederken Tantalos Mezarı dışındaki tümülüsleri daha gösterişsiz olarak belirtmiştir. Araştırmacı, tüm mezarları yuvarlak planlı olarak tanımlarken, bu mezarları çatı kısımları koni biçimine sahip anıtsal gömüler olarak ifade etmektedir.¹²

J. Keil'in 1911-1912 yıllarında Bayraklı Höyüğü'nü ziyaret etmesinin ardından, kendisinin de talimatıyla 1930'lu yıllarda Miltnerler ile birlikte başlayan çalışmalar Eski Smyrna için ilk sistematik belgeleme niteliğindedir.¹³ Yukarıda kronolojik olarak genel hatlarıyla aktardığımız nekropolis araştırmalarının ardından aşağıda ayrıntılı bir şekilde yapılan çalışmalara, gözlemlere ve elde edilen sonuçlara değineceğiz.

Protogeometrik-Geometrik Dönem Mezarlar

Monokrom Mezar

E. Akurgal ve J. M. Cook başkanlığında, 1948-1951 yılları arasında gerçekleştirilen Türk-İngiliz kazılarında, Bayraklı Höyüğü'nün tabaklanmasının anlaşılması adına önemli sonuçlar elde edilmiştir (Fig. 2). Kentin savunma sistemi ve mimari kalıntılarının izleri ortaya çıkarılırken ölü gömme uygulamaları ile ilgili veriler, özellikle çocuk gömülerine ait buluntularla anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki ve en erkeni, monokrom tabakada ortaya çıkarılan çocuk mezarıdır. Ayrıntıları net aktarılmayan, yalnızca plan üzerinde yeri gösterilen mezar, E8.xii9 sondajında, deniz seviyesinden 6-8 m üstte bir tabanın altında ortaya çıkarılmıştır (Fig. 3).¹⁴ Arkeolojik kanıtların gösterdiği üzere Erken Demir Çağı'ndan itibaren MÖ 9. yüzyıla değin ev sınırları içinde ve yerleşimde konutların altında intramural uygulaması yaygın bir gelenektir.¹⁵ Protogeometrik-Erken

5 Chandler 1971: 64-65.

6 Hamilton 1842: 48.

7 Arundell 1828: 299.

8 Prokesch von Osten 1834: 55-86; Prokesch von Osten 1836-1837.

9 Texier 1849: 252-253.

10 Weber 1880: 21-25.

11 Hirschfeld 1872: 78.

12 Cadoux 1938: 43.

13 Miltner ve Miltner 1932: 149-159.

14 Nicholls 1958/59: 85, Fig. 25; 126, dn. 75.

15 Erken Demir Çağı'nda, Yunan Anakarası'nda

Geometrik Dönem zaman dilimine tarihlendirilen mezar, kentte intramural gömü geleneğinin uygulandığını gösteren en erken bulgudur.¹⁶

Geç Geometrik Mezar

Kronolojik olarak ikinci mezar, Athena Tapınağı kazılarında ortaya çıkarılan çift kulplu mutfak kabı içerisine gömüsü yapılan bir bebek mezarıdır (Fig. 4-5).¹⁷ Geç Geometrik Dönem'e tarihlendirilen mezar, Athena Tapınağı I evresi (MÖ 690-630) öncesine ait, MÖ 740-690'a verilen İç Savunma Platformuna göre tarihlendirilmiştir. Kabın üzeri çağdaş bir pithos kaidesi ile kapatılmıştır. İçerisinde kemik bulunamayan gömü için araştırmacılar, yeni doğmuş bir bebeğin ölümünün ardından gömüldüğünü düşünmektedir.¹⁸ Bu bulgudan yola çıkarak söz konusu alanda başka çocuk gömülerinin de olabileceğini ancak sonraki dönemlerde yapılan inşa faaliyetleri nedeniyle bunların da tahrip edilmiş olasılığı üzerinde durulmuştur.¹⁹ İlgili gömü, intramural geleneğin kentte uygulanmaya devam edildiğinin kanıtı olarak değerlendirilmelidir. Ege Dünyası'nda, Geç Geometrik Dönem'de intramural gömüler Protogeometrik Dönem'e göre azalsa da devam eden bir gelenek olarak gözükmektedir. İlk olarak İonia'da benzer gömülere baktığımızda Klazomenai KET Sektörü'nde bulunan iki mezar, benzer uygulamalara sahip olup Geç Geometrik Dönem'e verilmiştir.²⁰ Herhangi bir mezar hediyesine sahip olmayan bu gömüler için sade ve kaba mutfak kapları tercih edilmiştir. Her iki mezar da intramural gömü uygulaması olarak değerlendirilmiştir.²¹ Bir diğer merkez olan Samos'ta

ise Hellenistik Dönem gymnasion yapısı altında bulunan mezarlar intramural gömüler olarak önerilmiştir. Geometrik Döneme tarihlendirilen bu gömüler yeni doğan bireylere ait mezarlardır.²² Yunan Anakarası üzerinden baktığımızda ise, Eretria'da yeni doğan bireyler için yapılan enchytrismos olarak tanımlanan gömüler, MÖ 8. yüzyıl başlarında mezarlıklarda değil, yerleşim yerlerinin yakınlarında organize edilmiştir. Gömüler pithos ve çömlek gibi ev kullanımı ile ilişkili kaplara yapılmıştır.²³ Aynı zaman dilimine verilen daha büyük çocukların definleri içinse inhumasyon uygulaması tercih edilmiş, yetişkinlerle beraber gömüleri yapılmıştır.²⁴ Eretria'da olduğu gibi Oropos'ta da benzer kaplar sığ çukurlara gömülmüşlerdir. Bu gömüler evlerin saçaklıklarına yakın yerlerde bulunmuştur.²⁵ MÖ 760-710 arasına tarihlendirilen Tabaka 3-4'te bulunan bu gömüler, mezar hediyelerinden yoksundur.²⁶ Atina'da ise Geç Geometrik-Erken Arkaik bir amphora gömü, yerleşim alanı içinde bulunmuştur.²⁷ Argos'ta Geometrik Dönem'e tarihlendirilen evin altında bulunan ve yeni doğan bebek için yapılan bir gömü, mezar hediyeleri konteksi ile intramural olarak değerlendirilerek Geç Geometrik Dönem'e tarihlendirilmiştir.²⁸ Girit Adası'ndaki Vrakastro'da Geometrik Dönem'e tarihlendirilen bir ev yapısında kemikleri ile korunmuş pithos gömü, yerleşim içi olarak karşılaştıracağımız bir diğer örnektir.²⁹

MÖ 7. Yüzyıl Mezarları

Gömü Alanı A

Kent surunun güneydoğusunda, λ-λ kesitinde yapılan sondajlarda A, B, C ve D olmak üzere dört gömü alanı tespit edilmiştir.³⁰ Kentte diğer sondaj noktalarında da kanıtlanan, MÖ 700

intramural gömülerin yaşam alanlarında uygulanması için bkz. Mazarakis Ainian 2008: 366-386.

16 Klazomenai ve Limantepe'de, yetişkinlerle birlikte amphora, hydria, pithos ve mutfak kaplarına gömüsü yapılan, Protogeometrik Dönem'e tarihlendirilen çocuk mezarları için bkz. Ulusoy 2010: 11-19. Teos'ta, E çukurunda bir Hellenistik Dönem seramik çöplüğünde bulunan amphora, içerisinden gelen kemik bulgusuyla bebek mezarı olarak değerlendirilmiş, Protogeometrik Dönem'e tarihlendirilmiştir. Ögün 1964: Res. 9.

17 Cook vd. 1998: 5.

18 Gömü yapılan kabın oldukça küçük olması bu duruma kanıt gösterilmektedir. Cook vd. 1998: 53.

19 Cook vd. 1998: 53.

20 Mezarların ayrıntıları için bkz. Ulusoy 2010: 24-25, Grave 7-8.

21 Hürmüzlü 2005: 44. Geometrik Dönem yerleşimleriyle intramural mezarların ilişkisi için

bkz. Ulusoy 2020: 370.

22 Tsakos 1996: 121.

23 Gömü için bu tip kapların kullanılması, ev halkının ölen bireyle manevi bağı hala sürdürmesi ile ilişkilendirilmiştir. Blandin 2007: 53-64.

24 Blandin 1998: 135-146.

25 Mazarakis Ainian 2010: 67-73.

26 Vlachou 2007: 222.

27 Mazarakis Ainian ve Livieratou 2010: 97.

28 Hägg 1973: 31-37.

29 Hall 1914: 106.

30 Nicholls, gömü alanlarının A, B, C ve D şeklinde sıralamıştır. İsimlendirilmeyen diğer mezarlar bu çalışmada bulunduğu plankarelere göre adlandırılmıştır.

dolaylarında meydana gelen depremin etkisiyle Sur Duvarı 2'de büyük bir tahribat ve yıkım meydana gelmiştir.³¹ Bu yıkımın ardından kenti saran tahkimatta yenileme faaliyetleri yapılmıştır. MÖ 7. yüzyılın sonlarına yakın bir tarihte bu yenilemenin bitmiş olduğu düşünülmektedir.³² MÖ 7. yüzyılın ikinci çeyreğinde tahkimat yığının olduğu alan, yeni doğmuş bebekler ile çocuk bireylerin gömüleri için kullanılmaya başlanmıştır. A alanındaki gömüler için saklama ve pişirme kapları ile amphoralar tercih edilmiş, bu gömüler kumluk alanda bulunmuştur (Fig. 6-7).³³ Gömü kaplarının tümü kronolojik olarak çağdaş gözükmemesine rağmen Nicholls bu gömüleri kumluk alandaki karbonlaşmış odun ve kül tabakasına göre iki ana katmana ayırmıştır.³⁴ Yapılan değerlendirmelere göre bu gömülerin yanık tabakasıyla ilişkisinin olup olmadığı net değildir. Mezarların yanlarında bulunan küçük kapların, mezar başında yenen ölü yemeğinden sonra gömülerin yanına bırakılan kaplar olduğu düşünülmektedir.³⁵ Bu yemeğin (ziyafetin) gömüldükten sonra mı yoksa belli zaman dilimlerinde gerçekleştirilen ziyaretlerden sonra mı olduğunun belirlenmesi mümkün değildir.³⁶ Bu alandaki gömüler, MÖ 7. yüzyılın ortasından ve üçüncü çeyreğinden, MÖ 7. yüzyılın son çeyreği aralığına tarihlenmektedir.³⁷ Gömü olarak

kullanılan kaplar arasında en dikkat çekici olanı, karından karşılıklı kulplu oryantalizan amphora'dır.³⁸ Yeni dönem çalışmalarında ise 2017 yılında Kerpiç Sur Alanı Kuzeydoğu Sondajı çalışmalarında, Sur Duvarı 2'nin yıkıntıları arasında yatay konumda tespit edilen, amphora içerisine gömüsü yapılan bir çocuk mezarı bulunmuştur. Söz konusu gömü, MÖ 7. yüzyıl ortaları ve hemen sonrasına tarihlendirilmiştir.³⁹

Gömü Alanı D

Sondaj $\mu - \mu$ batısında, Sur Duvarı 2'ye ait taş dolgunun üstten dağılmış kerpiç tabakasıyla örtülmüş olduğu tespit edilmiştir. Bu alanın üzerinde bir ev yapısı ile karşılaşmıştır (Fig. 8-9).⁴⁰ MÖ 7. yüzyılın ikinci çeyreği dolaylarında, evin güneyinde yer alan taş dolgunun üzerindeki kerpiç tabaka çocuk gömüleri için değerlendirilmiştir. Gömü Alanı D olarak isimlendirilen bu alanda iki pithos ve bir amphora tespit edilmiştir (Fig. 8). Her üç gömü de Sur Duvarı 3'ün taş dolgusu altında ezilmiştir.⁴¹ Gömü alanından ele geçen amphora geniş gövdeli ve omuzdan kulpludur.⁴² Tamamı bezenmiş olan kabın, ağız kısmından boyun kısmına ve gövde ortasından kaideye kadar olan kısmı, ince ve kalın yatay bantlarla bezenmiştir.⁴³ Ön ve arka yüzünde kulplar arasında, omuz üzerinde iki panel yer almaktadır. Ön yüzdeki panelde metop içerisinde biri büyük olmak üzere altı adet balık bezenmiştir.⁴⁴

31 Sondaj $\lambda - \lambda$ kesitinden elde edilen veriler, yüksek ihtimalle Sur Duvarı 2'nin MÖ 7. yüzyıl başında (MÖ 7. yüzyıl ikinci yarısına kadar kesinlikle) yıkıldığını göstermektedir. Nicholls 1958-59: 43; Cevizoğlu 2019: 30.

32 Bu yenileme çalışmaları öncelikli olarak kuzey kısmında yoğunlaşmış, bu kısımda MÖ 7. yüzyıl ortasına kadar bitirilmiş olmalıydı. Bu süre zarfına kadar Gömü Alanı A'nın da olduğu doğu ve güney kısmı savunmasız kalmıştır.

33 Nicholls 1958-59: 44.

34 Yanık tabakası ile kaplanmayan 1 ve 22 numaralı gömülerin bağlantısı belirgin değildir. Nicholls 1958-59: 46.

35 Bu kapların dış kısımlarında yanık izlerinin ve bazılarının içlerinde hayvan kemiklerinin bulunması bu savı güçlendirmektedir. Nicholls 1958-59: 46. Gerçekleştirilen bu ritüelin kanıtlarından biri de pişmiş toprak bir maltızın gömülerin yanında ele geçmesidir.

36 Ölümünden sonra üçüncü, dokuzuncu günler ve her yıl olmak üzere mezarlıklara ziyaretler gerçekleşmektedir. Her yıl düzenlenen Genesia festivalinde de ölen kişiler için yakınları tarafından evde ya da mezar yerinde ritüeller gerçekleştirilmektedir. Alexiou 1974: 7-10.

37 Nicholls 1958-59: 46.

38 Schweitzer 1971:100-101. Amphoranın ayrıntıları ve karşılaştırmalı örnekleri için bkz. Paspalas 2017: 117, Fig. 13.6-7.

39 İçerisinden ve çevresinden kemikler ele geçen gömünün kontekstinde, mezar hediyesi olarak değerlendirilen bir lekythos ve bir boncuk bulunmuştur. Cevizoğlu 2019: 32.

40 Bir çeşit megaron olarak değerlendirilen dikdörtgen planlı yapı, MÖ 7. yüzyıl özellikleri göstermektedir. Mekânın tabanı Sur Duvarı 2'nin kerpiç tahribatı üzerinde yükselmektedir. Sur Duvarı 2'nin MÖ 700 dolaylarında deprem nedeniyle yıkılması baz alınarak bu tarih öncesine gitmesi mümkün değildir. Yapının MÖ 7. yüzyılın başlarında yıkılmış olabileceği düşünülürken, mekânın tabanından gelen seramikler MÖ 7. yüzyıl ortalarında terkedildiğini güçlendirmektedir. Nicholls 1958-59: 55, Fig 9.

41 Nicholls 1958-59: 55.

42 Cook 1950: 13, Fig. 8; Paspalas 2017: 115, Fig. 13.1.

43 MÖ 7. yüzyılda Khios'da bu tip dekorasyonlar karakteristiktir. Boardman 1967: 137.

44 MÖ 8. yüzyıl sonu MÖ 7. yüzyıl başlarına tarihlendirilen balık bezemeli örnekler için bkz. Paspalas 2017: 115. Amphora üzerindeki balık

Panelin metop üstünde ve altında içi taralı üçgen motifleri görülmektedir.⁴⁵ Panelin arka yüzünde aynı şekilde metoplar içerisinde bir kuş ve iki baykuş resmedilmiştir.⁴⁶ Arka panelin solunda yer alan metop içerisindeki kuş figürü kontur tekniğinde yapılmış, ön panelde olduğu gibi içi taralı üçgenler ve yıldızlar doldurma motifi olarak bezenmiştir.⁴⁷ Panelin ortasında ve sağında bezenen baykuş figürleri metoplar arasında kontur tekniğinde yapılmıştır.⁴⁸

Gömü Alanı K

Kentin batı sur duvarını anlamaya yönelik çalışmalarında, Kv-viii sondajında ocak taşı parçalarından ve küçük taşlardan oluşan MÖ 4. yüzyıl dolgusu tespit edilmiştir. Dolgunun üzerinde Geç Hellenistik ve Roma Dönemlerinde meydana gelmiş bir tahribat gözlenir. MÖ 4. yüzyıl dolgusunun altında, MÖ 7. yüzyıl suruna ait dağılmış kerpiç parçaları ve dolgu taşları düşmüştür. Bu alan içerisinde büyük boyutlu çift kulplu mutfak kabına yerleştirilmiş küçük bir çocuk gömüsü tespit edilmiştir.⁴⁹ Altta ise MÖ 7. yüzyılda kullanıldığı düşünülen bir taş döşeme yer almaktadır (Fig. 10).

Gömü Alanı H

Höyüğün kuzeyinde, Sondaj η- η'de yapılan çalışmalarda amphora içerisine gömüsü yapılan bir çocuk mezarı bulunmuştur (Fig. 11).⁵⁰ Ayrıntıları verilmeyen gömü, stratigrafik verileri göz önüne alınarak MÖ 7. yüzyıl başına tarihlendirilir.⁵¹

Gömü Alanı B

Gömü alanı B, Sur Duvarı 2-3'ün dış kısmında

figürlerinin en yakın benzeri Sardis'de MÖ 7. yüzyıla tarihlendirilen krater parçası üzerinde görülmektedir. Ramage 1994: 174, Pl. 15.6.2.

45 MÖ 750-725 yılına tarihlendirilen benzer motiflerin daha büyük biçimli kullanıldığı üçgenler için bkz. Akurgal 1997: 32, pl 25a.

46 J. M. Cook kuş figürünü kaz olarak belirtmiştir. Cook 1950: 12.

47 MÖ 7. yüzyıl ilk çeyreğine tarihlendirilen kuşlu kotyle örneğinde görülen kuş figürü için bkz. Akurgal 1950: Pl. 9a.

48 Baykuş bezemelerinin olduğu MÖ 630'a tarihlendirilen bir alabastron tapınak içerisinde bulunmuştur. Anderson 1958/59: 144, Pl. 24, No: 81.

49 Nicholls 1958/59: 93, Fig. 28.

50 Nicholls 1958/59: Pl. 9.

51 Nicholls 1958/59: 126, dn. 77.

ortaya çıkarılmıştır. Amphora ve pithos olmak üzere iki çocuk gömüsü ile dağılmış üç kaba ait parçalar kaydedilmiştir. Özellikle 19 numaralı amphora, Lydia saldırısı ile ilişkilendirilen tabakadan bulunan seramik parçalarıyla benzerlik göstermektedir (Fig. 12).⁵² Bu benzerlik gömülerin MÖ 6. yüzyıl başlarına tarihlenmesine engel değildir; ancak Nicholls bu tarihlendirmeye tereddütle yaklaşmakta⁵³ ve dağılmış gömüler arasında bahsedilen oinokhoenin MÖ 6. yüzyıla kadar gidebileceğini söylemektedir.⁵⁴

Gömü Alanı F

λ-λ sondajında yapılan çalışmalarda, Sur Duvarı 3'ün dışında, kerpiç yıkıntısı içinde, deniz seviyesinden 3 m yukarıda bir çocuk gömüsü tespit edilmiştir (Fig. 2). Pithosa yapılan gömü yan yatırılmış ağzı bir taş ile kapatılmış şekilde tespit edilmiştir. Genç bir çocuğa ait kemikler pithos içinde yer alırken mezar hediyesi olarak biberon, kase ve minyatür meyve kabı bulunmuştur.⁵⁵

MÖ 7. Yüzyıl Sonları MÖ 6. Yüzyıl İkinci Yarısı Mezarları

Arkaik Dönem Çeşme Yapısı Çevresi

1997 yılında yapılan çalışmalarda, MÖ 7. yüzyıla tarihlendirilen poligonal örgülü Sur Duvarı 3 önünde iki sanduka mezar ile iki pithos gömü tespit edilmiştir (Fig. 13).⁵⁶ Bugün bu alanda toplam dokuz sanduka mezar görülürken, yalnızca 1997 yılında yayınlanan çalışmaların verilerini bilmekteyiz.⁵⁷ Alanda korunan mezarlar üzerinden genel değerlendirme yaptığımızda, tüm sandukalar sur duvarından 2 m uzaklıkta bulunurken, duvara paralel uzanmaktadır (Fig. 14).

52 Cook 1958/59: Fig. 4.

53 Nicholls 1958-59: 48.

54 Nicholls 1958-59: 48, dn. 63.

55 Mezar hediyelerinden birinin Lidya tahribatı tabakasında ele geçen buluntuyla benzer olması nedeniyle MÖ 7. yüzyıl sonuna verilmiştir. Nicholls 1958/59: 66.

56 Yapılan çalışmalarda höyüğün güneyinde ve doğusunda Sur Duvarı 3'ün dış yüzeyi açığa çıkarılmıştır. Akurgal 2002: 212-213 Lev. 9-12. Meral Akurgal söz konusu sur duvarını iki evreye ayırmıştır. 1. Evre: MÖ 7. yüzyıl üçüncü ve dördüncü çeyreği, 2. Evre: MÖ 6. yüzyıl başları Akurgal 2005: 87-88.

57 Meral Akurgal 1997 ve 1998 yıllarında Arkaik Çeşme Yapısı'nın güneybatısında yapılan çalışmalarda 5 kireçtaşı lahdin, 8 çömlek mezarın tespit edildiğini belirtmektedir. Akurgal 1999a: 52.

Sandukaların hepsinde aynı inşa tekniği görülmekte olup kısa kenarlarında birer, uzun kenarlarında birer olmak üzere beyaz kireçtaşından plakalar kullanılarak sandukaların tekne kısmı oluşturulmuştur. Bu plakalar iç içe geçirilerek sanduka tekneleri meydana getirilirken, mezarların üzeri tek plakalar ile kapatılmıştır. Sandukaların tabanında tek plakaların kullanılmış olması dikkat çekici bir özellik olarak görülürken, bu taban plakalarının sanduka dışına çıkıntı yaptığı görülmektedir. Mezarları tipolojik açıdan değerlendirdiğimizde, sanduka mezar tipinde sınıflandırmamız uygun olabilir; ancak uygulama açısından bilhassa ölen bireyin yatırıldığı taban kısmına plakaların yerleştirilmesinden dolayı bunların lahit gömü geleneğinin yansıması olduğu da kabul edilebilir. Sanduka mezarların arasında konteksti korunan tek gömü 2 numaralı sandukadır.⁵⁸ Kontekste baktığımızda ise mezar içinde altından üretilmiş beş çift küpe,⁵⁹ iki astragalos,⁶⁰ bir boncuk ele geçerken ölen bireyin iskeleti korunmamıştır (Fig. 17). Mezarın dışından ele geçen pinaks ve askos ile olpe,

tabak, krater formundaki seramik parçaları mezar konteksti ile ilişkilendirilmiştir.⁶¹

Sur önü mezarları arasındaki diğer grup ise çömlek mezar gömüleridir.⁶² 1997 ve 1998 yılındaki çalışmalarda ortaya çıkarılan bu gömülerden yalnızca ikisi için ayrıntılara sahibiz. 1 numaralı sandukanın yanında, dibi kesilerek konik kapak şeklinde ağzı kapatılmış boyasız bir pithos (Pithos A) ortaya çıkarılmıştır. Pithosun üzerinde düğme biçiminde kabartmalar mevcut olup üzerinde tamir delikleri görülürken, içinden az miktarda kemik parçası ele geçmiştir. 1 numaralı mezarın güneyinde ise çeşme yapısının cephe duvarına 2 m uzaklıkta ikinci bir pithos (Pithos B1) bulunmaktadır (Fig. 15).⁶³ Boyasız ve bezemesiz pithosun içinde kafatasına, omurgaya ve bacağa ait kemikler korunmuştur. Yan yatırılmış pithosun yerleştirildiği alanda 10 cm'lik bir kül tabakası not edilmiştir; ancak bu tabaka bir kremasyon uygulaması ile ilişkilendirilmemiştir. Ayrıca bozulmuş kemiklerden de bahsedilmiştir; ancak bu kemiklerin nasıl bir yapıda olduğu belirlenmemiştir. B-1 pithosunun ağzı, büyük boyutlu, yarısı eksik olan çift kulplu bir krater parçası (B2 Krater) ile kapatılmıştır. Krater parçasının üzerinde dikkat çekici figürler görülmektedir (Fig. 16). Karşılıklı kulpların arasında üstünde iki, alt kısmında ise üç çizgiyle sınırlandırılmış bir panel bırakılmış ve bu panel içerisinde bir aslan avı sahnesi resmedilmiştir. Sahnede, ana figür olarak sol ellerinde mızrak tutarak aslana saldıran miğferli iki hoplit görülürken bu savaşçılar diğer elleriyle figürlü kalkan tutmaktadır. Kalkanlardan birinde at ve küçük bir kuş, diğerinde ise sadece kuş figürü yer alırken hoplitlerin bacakları arasında dört köpek figürü resmedilmiştir. Sahnedeki diğer ana figür olan aslan, büyük boyutlu gösterilmiş, saldırı anında akan kanın ayrıntısı verilmiştir. Panelin üst kısmında meander dizisi, alt kısmında ise spiral-palmet bezemesi yer almaktadır. Buluntu, yerli bir ustanın ürünü olarak değerlendirilmiş, MÖ 7. yüzyıl sonu, MÖ 6. yüzyıl başına

58 1997 yılında açılan diğer sanduka ise 1 numaralı sandukadır. Bu mezardan herhangi bir buluntu ele geçmemiştir. 2 numaralı sanduka mezarın teknesi 180 cm x 60 cm boyutlarında, 60 cm yüksekliğinde, 8 cm kalınlığında olup mezar kapağı 220 cm x 75 cm ölçülerindedir.

59 Yelken biçimli küpelerin kökeni Asur ve Mısır sanatlarının erken örneklerin görülmektedir. Hadaczek 1903: 21, dn. 2. Altın, gümüş ve elektrondan yapılan küpelerin Arkaik Dönem üretimlerinde gövde kısmı dekorasyonsuzdur. Castor 2008: 17. Ancak; Sardis'te bulunmuş, gövde üzeri süslemeleri örnekler bu dönemde de bilinmektedir. Özellikle Sardes'te bulunmuş bir kuyumcu kalıbı, üretim için Lydia'yı işaret etmektedir. Waldbaum 1983: 143, Pl. 54, No: 949-951. Eski Smyrna'da yelken biçimli benzer küpeler de ele geçmiştir. Marshall 1911: 166, Pl. XXVI, No: 1593. Ephesos Artemis Tapınağı'nda MÖ 7. yüzyıla tarihlendirilen altın küpe için bkz. Higgins 1980: 119. MÖ 6. yüzyıl sonuna verilen ve mezardan ele geçen 3 altın küpe için bkz. Reiblich 1996: 134, No: 22. Sardis'te mezarlardan çıkan Arkaik Dönem'e tarihlendirilen altın örnekler için bkz. Curtis 1925: 28, No: 57-60, Pl. VI. 3-6, Samos'ta bulunan gümüş örnek için bkz. Bochlau 1898: T. XV 13, S. 43, 162. Khios'ta Arkaik Dönem'e tarihlendirilen bronz örnek için bkz. Lamb 1940: 150, Pl. 32, No: 22.

60 Kemikten yapılmış astragaller Akdeniz Dünyası'nda bir oyun taşı olarak hem çocuk hem de yetişkin oyunlarında yaygın kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra kehanet uygulamalarında ve dinsel alanlarda birer adak olarak sunulmuştur. Amandry 1984: 377; De Grossi Mazzorin ve Minniti 2013: 372.

61 Pinaks, MÖ 6. yüzyıl ilk dörtlüğüne; askos ise MÖ 6. yüzyıl ilk yarısına tarihlendirilmiştir. Buluntular için bkz. Akurgal 1999b: 46-47, Resim 15-16.

62 Kaydedilmiş toplam 8 çömlek mezar bilinmektedir. Akurgal 1999a: 54.

63 Karın çapı 105 cm olan kabın yüksekliği 194 cm'dir.

tariflendirilmiştir.⁶⁴ 1 numaralı sanduka ve pithosların arasında irili ufaklı taşlardan oluşturulmuş taş sıraları görülmektedir. Bu taşların arasından MÖ 7. yüzyıl sonu, 6. yüzyıl başına tarihlendirilen iki adet kuşlu kase, MÖ 580'e verilen bir alabastron bulunmuştur.⁶⁵

1997-1998 yıllarında Sur Duvarı 3'ün dış kısmında ortaya çıkarılan mezarlara ek olarak, 2005 yılına kadar kazılardan elde edilen sonuçlarda, surun doğu ve güney kısmında amphora ve pithosa yapılan gömülerin tespit edildiği kaydedilmiştir.⁶⁶ Tespit edilen on beş amphora ve otuz bir pithos gömü üzerinden yapılan değerlendirmelerde, amphoraların çocuklar, pithosların ise hem çocuk hem de yetişkinler için kullanıldığı ifade edilmiştir.⁶⁷ Amphora içerisine yapılan gömülerin kesin yeri belirtilmemiş, pithos gömüler içinse Buluntu Alanı I ve II olmak üzere iki gömü alanından bahsedilmiştir.⁶⁸ Amphora gömüler, karşılaştırılmalı tipolojik sınıflandırmayla MÖ 7. yüzyıl sonundan MÖ. 6. yüzyıl başına ve ortasına tarihlendirilmiştir. Buluntu I alanında altı pithos gömü birbiriyle yakın mesafede grup halinde taşlarla desteklenerek çevrelenirken farklı yönlerde konumlandırılmışlardır. Bu gömüler MÖ 6. yüzyıl ortalarına tarihlendirilmiştir.⁶⁹ Yeri kesin olarak bilinmeyen Buluntu Alanı II ise üç pithos ile temsil edilirken Klz. III. 1 numaralı amphora yardımıyla MÖ 6.yüzyıl ortasına tarihlendirilmiştir. Özellikle bu gömüler, bir aile ya da akrabalık derecesinde kişilerin birlikte gömüldüğü yer olarak nitelendirilmiştir.⁷⁰

64 Akurgal 1999b: 36.

65 Akurgal 1999b: 43-44, Resim 8-10.

66 2004-2011 yılları arasında aynı bölgelerde çalışmaların devam ettiği Kazı Arşivi'nde yer alan arazi defterleri kayıtlarında görülmektedir. Ancak bu mezarların bulunduğu konular, seviyeler gibi ayrıntılar maalesef yeterli düzeyde değildir.

67 Öztürk 2005: 1.

68 Klz III. 1 numaralı Klazomenai üretimi amphoraya yapılan gömü, Buluntu Alanı II'de bulunmuş olup, bu amphora yardımıyla alan tarihlendirilmiştir.

69 A3 numaralı pithosun içerisinden ele geçen ve krem kabı olarak tanımlanan mezar hediyesi, tarihlendirme için değerlendirilmiştir. Ancak kabın fotoğraf ve çizimi kullanılmamıştır. Öztürk 2005: 21.

70 Öztürk 2005: 24.

MÖ 5. Yüzyıl Mezarı

Gömü Alanı C

MÖ 6. yüzyıldan sonra Sur Duvarı 3'ün tahrip olması ve kerpiçten yapılmış üst yapısının doğuya doğru kaymasından sonra, bu alanın üzeri çocuk gömüleri olarak kullanılmıştır (Fig. 18). Dört gömü sağlam bulunurken, üç gömü dağılmıştır. Buluntular ile ilgili kesin tarihlendirmeler yapılamazken bu seramik kapların Klasik Dönem'e ait olduğundan bahsedilmiştir.⁷¹ Mezarlar surun kronolojik süreci dikkate alınarak Alyattes saldırısından sonraya verilmektedir.

Kuzey Nekropolisi

Tantalos Mezarı

Keşfedildiği günden beri, hem lokalizasyonu hem de tarihlendirilmesi konusunda tartışmaların halen devam ettiği Tantalos Mezarı hakkında en erken bilgileri antik kaynaklar üzerinden öğrenmekteyiz.⁷² Pausanias, Spylos Dağı üzerinde Tantalos'un mezarını gördüğünü ve görülmeye değer olduğunu ilk kez dile getiren antik yazardır.⁷³ Özellikle, Pausanias'ın Tantalos Mezarı vurgusu, Pococke ve Chandler gibi gezginlerin günümüz Bayraklı ve çevresini hedef almalarında etkili olmuştur.⁷⁴ Sonrasında, gezginlerin ilgisinin giderek yoğunlaştığı mezar için dönem koşulları içerisinde aydınlatıcı bilgiler Charles Texier tarafından verilmiş; yazar, mezarı en iyi korunmuş hali ile belgelemiştir (Fig. 19-20). Fransız gezgin, Yamanlar Dağı'nın yamaçlarındaki en büyük tümülüsü hiç şüpheye yer vermeden Tantalos Mezarı olarak kaydetmiştir.⁷⁵ Texier, daire şeklindeki bu büyük tümülüsün çapını 33.60 m olarak hesaplamış, orta büyüklükteki kuru taşlarla örüldüğünü belirtmiştir.⁷⁶ Tam ortada gösterilen kuzey-güney yönlü

71 Nicholls, 1958-59: 49-50.

72 Zeus'un oğlu, Pelops ve Niobe'nin babası olan Kral Tantalos'un mitolojik arka planı karmaşık hikâyeler barındırmaktadır. Ayrıntılar için bkz. Sourvinou-Inwood 1986: 37-58; Demir 2003: 5-27.

73 Paus., 2.22. 2-3 ve 5.13.7. Ayrıca Stephanos Byzantios, Smyrna ile ilintili Tantalos'un kentin kurucusu olduğundan bahsetmektedir.

74 Akar Tanrıver 2017: 70.

75 Texier 1849: Pl. 129.

76 Texier 1849: 253. Hirschfeld ve Weber'de mezarın çapını 33.60 olarak hesaplamışlardır. Bkz. Hirschfeld 1872: 78, Weber 1880: 19.

dikdörtgen mezar odasının boyunu 3.55 m, enini 2.17 m olarak hesaplamıştır. Yükseldikçe daralıp sivrilen, ortasında kilit taşı olmayan bir kemerin varlığından bahsetmiştir. Mezar odasının çevresi taştan örülmüş 3.50 m yarıçapında bir daire ile çevrelenmiştir. Bu duvardan çıkarılmış 2.70 m uzunluğunda sekiz duvar, yuvarlak planlı ikinci bir duvara dayandırılmıştır.⁷⁷ İkinci yuvarlak duvardan, on altı ince duvar, bir başka daire biçimli 1.40 m kalınlığındaki üçüncü dairesel planlı duvara yaslandırılır. Son olarak ise 2.30 m kalınlığında en dıştaki dairesel duvar ile mezar çevrelenmiştir. Mezarın üst yapısı üzerine ait veriler maalesef yalnızca Texier'in aktardıkları ve çizimi dışında kaydedilememiştir. Mezarın koni biçimli üst kısmının yüksekliği 27.60 m'dir.⁷⁸ Bunun yanı sıra, mezardan başlayıp denize kadar uzanan ve kuru duvar tekniğinde iki sıra şeklinde örülmüş, içi doldurulmuş, 1.16 m kalınlığında kıvrımlı bir duvarda görülmektedir.⁷⁹

Yukarıda da belirttiğimiz üzere, tartışmalı çalışmalara ve soru işaretleriyle dolu sonuçlara ulaşan Texier'in ardından, 1930'lu yıllarda araştırmalar yapan Miltnerlerin belgelemeleri ve verileri sağlıklı sonuçlar vermiştir. Alman araştırmacıların üzerinde ilk durdukları tümülüs, yamaç terasının en yüksek tepesinde yer alan Tantalos Mezarıdır (Fig. 21).⁸⁰ Dikdörtgen planlı mezar odası, Texier'in önerdiğinin aksine, ortasından ziyade daire planlı en dış duvarın güneydoğu ve kuzeydoğuda kısmında yer almaktadır.⁸¹ En dışta yer alan duvarın iç kısmında düzgün olmayan kabaca işlenmiş bir yüzeye sahip olduğu belirtilmiş, dış kısmı kaliteli bir işçilikle poligonol bir duvar örgüsüyle yapılmıştır.⁸² Bu poligonol duvarı, E. Akurgal da gördüğünü belirtmiş ve iki fotoğraf ile belgelemiştir (Fig. 24-25).⁸³

Miltnerler, mezar odasında yaptıkları çalışmada kaya tabanı da dahil olmak üzere, odanın

duvarlarında özenli bir işçiliğin izlerinin görüldüğünü aktarmaktadır. Odanın 3.55 m – 2.18 m arasında ölçülen duvarları, doğrudan bir kayanın üzerinden yükselmektedir.⁸⁴ Duvarın her iki uzun kenarı ve güneybatı yönündeki dar kenarı birbirine yakın boyutlarda dikdörtgen taş bloklarla rektogonal stilde örülmüştür (Fig. 22-23). Kuzeydoğu yönündeki dar kenarında oluşturulan dikdörtgen bir sıra, diğer duvarların örgülerinden farklılıklar göstermektedir.⁸⁵ Güneydeki uzun kenarlı duvarın ortasından doğal bir su kanalı geçmektedir. Her iki uzun kenarlı duvar, 2.65 m yüksekliğinde, ışık alan, muhafaza edilmiş birer tonoz oluşturur ve tonuzun tepe kavisini tamamen kapalı şekildedir.⁸⁶ Weber bu tonoz için orta kısmındaki aralığın üzerinde 20 cm'lik kalın taş plakaların yer aldığını belirtmektedir.⁸⁷ Bu plakanın yanında kırılmalı kuyruklu çengellerde bulunmuştur.⁸⁸

Tantalos Mezarı'nın tarihlendirilmesi için, araştırmacılar tarafından farklı görüşler ortaya atılmıştır. Miltnerler, mezar odasında kontekst buluntunun ele geçmemesinden dolayı net bir tarih veremezken Büyük Kale ve benzer tahkimatların duvar örgüsü tekniklerinin mezar duvarlarıyla benzerlik göstermesi nedeniyle mezarı MÖ 8. ve MÖ 7. yüzyıl olarak tarihlendirmiştir.⁸⁹ Mezarın tarihlendirmesine Schachermeyr MÖ 8. yüzyıl sonlarını,⁹⁰ Karl Schefold ise MÖ 6. yüzyıl sonlarını (MÖ 500 civarı) uygun görmüştür.⁹¹ Arif Müfid Mansel ise mezar odasında uygulanan

77 Bu ikinci yuvarlak duvarın iki yüzü kuru duvar tekniğinde örülmüş, içi doldurulmuştur. Duvarın kalınlığı 2.60 m'dir. Texier 1849: 254.

78 Texier, dönem koşullarında korunmuş olarak belirttiği bu mezarın üstünü yıkılmış ve planını anlamak adına yapının temelini zarar vermiştir.

79 Texier 1849: 254.

80 Miltnerler tarafından mezarın çapı 29.60 m olarak ölçülmüştür. Miltner ve Miltner 1932: 150.

81 Miltner ve Miltner 1932: 151.

82 Miltner ve Miltner 1932: 152.

83 Akurgal 1945: 22.

84 Hirschfeld oda tabanında bir mozaik olabileceğini öne sürmüştür. Bkz. Hirschfeld 1872: 82, dn. 11. Ancak ne Miltnerler ne de Ekrem Akurgal bu öneriyi katılmamaktadır. Bkz. Miltner ve Miltner 1932: 153, dn. 34; Akurgal 1945: 22, dn. 89.

85 Miltner ve Miltner 1932: 151.

86 Tonozun Çeşme Yapısı ile karşılaştırması için bkz. Nicholls 1958/59: 64.

87 Weber 1880: Pl. 1; Texier 1849: Pl. 151, F VI. Miltnerler bu plakalardan birini bulduklarını aktarmıştır. Miltner ve Miltner 1932: 153.

88 Benzer çengeller (tutturgaç) Alyattes tümülüslerinin mezar odalarında da bulunmuşlardır. von Olfers 1858: 548, Taf. III, 4. Lidya tümülüslerinde kenetlerin uygulamaları için bkz. Ratté 2011: 32-35.

89 Miltner ve Miltner 1932: 153.

90 Schachermeyr 1929: 104.

91 Boehlau ve Schefold 1940: 30, 101, 119. Ekrem Akurgal, Larisa duvar örgülerinin karşılaştırılmasıyla yaptığı analizde, mezarın dış duvar örgüsünün daha erken olduğu söylemektedir. Tartışma için bkz. Akurgal 1945: 23-24.

orthogonal tekniğe bakarak MÖ 5. yüzyıla ya da MÖ 4 yüzyıla tarihlendirmiştir.⁹² Özellikle E. Akurgal Tantalos Mezarı'nın tarihlendirmesi için duvar tekniklerinden ve Bayraklı Höyüğü'ndeki sonuçlardan karşılaştırmalar yaparak yeni öneriler sunmuştur. Tantalos benzeri mezarların, Anadolu'da uzun süredir var olduğunu, Tantalos Mezarı'nın Arkaik Dönem'in bir ürünü olduğunu ifade etmektedir.⁹³ Arif Müfid Mansel, mezar odasındaki dar duvarlardan bir tanesi için MÖ 4. yüzyılı işaret etmektedir. E. Akurgal, diğer yüzünün aynı boyutlarda taşlarla örülmesini ve farklı bir dekoratif şema göstermesini soru işareti olarak görmüştür. Bu durum için çekince-leri olan E. Akurgal, mezarın bu duvar üzerinden MÖ 4. yüzyıla tarihlendirilmesi durumunda, poligonal dış örgünün bu tarihe verilmesinin engel teşkil edeceğini belirtmektedir.⁹⁴ Alyattes'in İzmir'i tahribatından yola çıkarak ve bu siyasi gelişmeden sonra kentin sonraki dönemlerde parlaklığının yitirilmesini öne sürerek Tantalos Mezarı'nı MÖ 900- MÖ 600 arasındaki zaman dilimine oturtmaya çalışmaktadır.⁹⁵ Poligonal örgü sisteminin MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısında hem şehir surlarında hem de sivil mimaride kullanıldığını ve Alyattes öncesinde kentin en parlak çağını yaşadığını hesaba katarak MÖ 7. yüzyılı önermektedir.⁹⁶ Bunun yanında MÖ 6. yüzyılın ikinci çeyreğinde (dörtlüğünde) yerleşimin iskan konusunda parlak olması ve bir tiran tarafından yönetilmiş olması, Tantalos Mezarı'nın bu dönem içerisinde yapıldığının ileri sürülmesine kanıt oluşturmaktadır.⁹⁷ Tantalos Mezarı ve küçük kale yakınındaki poligonal duvarlı mezarı⁹⁸ MÖ 7. yüzyıl ikinci yarısına veya daha güçlü bir olasılıkla MÖ 6. yüzyıl ikinci çeyreğine

92 Mansel 1943: 24. Ekrem Akurgal'ın katılmadığı görüş için bkz. Akurgal 1945: 24-25; Akurgal 1946: 60-61.

93 Ekrem Akurgal, Girit İsoyata mezarlarından yola çıkarak Anadolu Hitit mezar mimarisinin önemli bir örneği olan Gavurkale yer altı odasının bu mezarların öncülü olduğunu söylemektedir. Akurgal 1946: 61.

94 Ekrem Akurgal, Larisa örneğinden yola çıkarak poligonal örgünün MÖ 5. yüzyıldan sonra kullanılmadığını, bu örgünün yerini rektogonal örgüye bıraktığını söylemektedir. Akurgal 1946: 61.

95 Akropolis kale duvarındaki bazı yerlerde aynı zaman aralığına verilmiştir. Akurgal 1946: 63.

96 Akurgal 1950: 34.

97 Akurgal 1950: 34.

98 Söz konusu mezara aşağıda değinilmiştir.

vermektedir.⁹⁹ Nicholls ise birçok araştırmacı gibi duvar örgüsü üzerinden Tantalos Mezarı'nı tümülüsler arasındaki en erken örnek olarak belirtmiştir. Bugün hala yayınlanmayan kazıların sonuçlarına dayanarak Eski Smyrna'da tümülüs mezar geleneğinin Lydia Dönemi öncesine gitmediğini iddia etmektedir.¹⁰⁰ Bir not olarak bahsedeceğimiz mezarda İzmir Müzesi tarafından kazısı yapılan ancak henüz yayınlanmayan tümülüstür. Kontekst olarak değerlendirilebilecek bir demir kılıç ve seramik buluntular Lydia tümülüs geleneğine atfedilmektedir.¹⁰¹

Kendi dönem koşullarında mimari unsurlarıyla bölgede özgün bir örnek olan Tantalos Mezarı için Lydia örneklerinin karşılaştırılması kaçınılmazdır. Tantalos Mezarı ile çağdaş olan MÖ 7. yüzyıl sonu MÖ 6. yüzyıla tarihlendirilen Koca Mutaf Tepe,¹⁰² Karnıyarık Tepe¹⁰³ ve Kır Mutaf Tepe Tümülüsleri¹⁰⁴ krepis duvarlarının uygulanması açısından yakın benzerlik göstermektedir.¹⁰⁵ Ancak bu üç tümülüste mezar odasına ulaşmak için kullanılan bir dromos görülmemektedir. MÖ 6. yüzyıl ilk yarısına tarihlendirilen Yukarı Gediz Vadisi'ndeki Güre Basmacı Tepe ve Velişin Tepe tümülüsleri çevirme duvarı da diğer üç kral tümülüsüne göre özensiz bir işçilik gösterse de bir örnek olarak değerlendirilebilir.¹⁰⁶

MÖ 5. ve MÖ 4 yüzyıl Mezarları

Küçük Tümülüsler

Hacı Mutso Tepesi'nin kuzey yamaçlarında yer alan tümülüslerin sayısı için araştırmacılar tarafından farklı rakamlar verildiğini yukarıda yazmıştık. Texier ve Weber mezarlar için kısmen ayrıntılar verirken, Miltnerlerin yaptığı çalışmalar üzerinden alanı okumaya başlamak daha sağlıklı gözükmektedir. Alman araştırmacılar nekropolis üzerinde toplam on üç mezar için çalışmalar yapmış ve bazı saptamalarda bulunmuşlardır. 1, 2, 11 ve 13 numaralı mezarların çevre duvarları

99 Akurgal 1950: 34.

100 Nicholls 1958-59: 64, dn. 125.

101 Akurgal 1997: 52.

102 Dinç 1993: 6.

103 Hanfmann 1966: 2-37.

104 Dinç 1993: 9.

105 Hipponax bir şiirinde bu üç tümülüs için doğudan batıya sırasıyla Alyattes, Gyges ve Tos Tümülüsü olarak bahsetmiştir.

106 Öztekin 2006: 236.

özenli ve düzenli kesilmiş taşlarla örülmüştür. 1, 11 ve 13 numaralı mezarlar düzenli bir daire plana sahip olup 1 numaralı mezar 20 m, 11 numaralı mezar 10 m, 13 numaralı mezar ise 15 m çapındadır.¹⁰⁷ 2 numaralı mezarın duvarı ise oval (yumurta biçimli) planlı olup 24 m uzunluğa sahiptir. Mezar, çevirme duvarının batısında 2.30 m'lik bir dromos ile kesilirken 5.40 m içeri doğru izlenebilmiştir (Fig. 32-33).¹⁰⁸

Alanda incelenen diğer bir grup ise uygulama açısından farklılık gösteren 4, 5, 6, 7 ve 12 numaralı mezarlardır (Fig. 26). 4 numaralı mezar kaya bloğu içinde oluşturulmuş bir gömü olup mezar teknesi bir birey sığacak boyutlardır.¹⁰⁹ 4 numaralı mezarda olduğu gibi 12 numaralı mezar içinde benzer bir uygulama yapılarak kaya bloğu mezar teknesi yapılmıştır.¹¹⁰ Mezarın çevresi, düzgün taşlarla örülmüş, 8 m'lik yuvarlak planlı bir duvarla çevrelenmiştir.¹¹¹ Mezar 4'ün etrafının da bu şekilde bir duvarla çevrelenmiş olması yüksek bir ihtimaldir.¹¹² Mezar ile ilgili en dikkat çeken buluntu ise mezarın hemen yakınında Weber tarafından çizilen ve mezar taşı işleviyle kullanılmış olduğu düşünülen taş phalluslardır (Fig. 27).¹¹³ Söz konusu buluntunun mezarın üstünde dikili olarak konulduğu Weber'in ileri sürdüğünün aksine bazı araştırmacılar tarafından reddedilmektedir.¹¹⁴ Bu grup içinde değerlendirilen diğer mezarlar ise 5, 6 ve 7 numaralı tümülüslerdir. Mezar 5 ve Mezar 7 sandık biçiminde taş plakalardan yapılırken, bu gömülerin çevresi tam dairesel olmayan birbirinden farklı boyutlarda taşlardan oluşturulmuş duvarla çevrelenmiştir. Mezar 6 içinde benzer bir çevirme duvarı iyi durumda gözükmemektedir; ancak

mezar teknesi ya da düşük olasılıkla mezar odası korunmamıştır. 7 numaralı mezarda ise, 45 cm genişliğinde Miltnerler tarafından kapı şeklinde değerlendirilen bir açıklık söz konusu olup 6 ve 12 numaralı mezarlarda da bu uygulama görülmektedir.¹¹⁵ Alman araştırmacılar doğrudan mezar kontekstlerinden tarihleyici küçük buluntu bulamazken, Geometrik Dönem'e ait bezemeli seramik parçaları ile çoğunluğu bezemesiz çok sayıda seramik parçası tespit etmişlerdir. Alman araştırmacılar, bu tümülüslerin farklı zaman dilimlerinde yapılmış olabileceğini belirtmişlerdir. 1 numaralı mezarın çevirme duvarı içinde bulunmuş pişmiş lahit parçası, en geç buluntu olarak değerlendirilmiştir.¹¹⁶

Tümülüs mezarlar için E. Akurgal 1940'lardan itibaren değerlendirmeler yapmış ve yaptığı çalışmalarda elde ettiği arkeolojik verilerle öne sürdüğü düşünceleri desteklemeye çalışmıştır. E. Akurgal, Arif Müfid Mansel'in Tantalos Mezarını MÖ 5. ve MÖ 4. yüzyıla tarihlendirmesine dayanarak küçük mezarlar üzerinden yeni veriler ortaya atmıştır. Tantalos Mezarının yaklaşık üç yüz-beş yüz metre güneyindeki küçük mezarlardan birini, rektogonal örgüsüne dayanarak Hellenistik Dönem'e hatta MÖ 4. veya MÖ 5. yüzyıla kadar gidebileceğini söylemektedir.¹¹⁷ Taş örgülerinin kareye yakın ve bosajlı olması MÖ 4. yüzyıl örneklerine dayandırılmıştır.¹¹⁸ Ayrıca E. Akurgal küçük mezarın bu duvarını, akropolis kalesi içindeki duvarla aşağı yukarı aynı tarih aralığına verdiğini belirtmektedir.¹¹⁹ 1950 yılı ön raporunda ise hem Miltnerlerin kazdığı hem de 1948'de kazdıkları küçük tümülüsleri aynı grup

107 Miltner ve Miltner 1932: 153-154.

108 Miltner ve Miltner 1932: 154.

109 Mezar teknesi, 190 cm uzunluğunda, 56 cm genişliğinde, 35 cm derinliğindedir. Mezarın darlaşan ayak kısmı Mısır ve Suriye kültürlerindeki anthropomorphe tabut biçimlerine benzemektedir. Boehlau 1898: 15-20, Fig. 8.

110 Her iki mezarda doğu-batı yönlüdür. 12 numaralı mezar 2 m uzunluğunda, 35 cm genişliğindedir.

111 Miltner ve Miltner 1932: 155.

112 Miltnerlerde bu durum ile ilgili aynı görüştedir. Miltner ve Miltner 1932: 156.

113 Weber 1880: Pl. II, No: 4.

114 Miltner ve Miltner 1932: 156. Ekrem Akurgal'da bu öneriyi reddetmektedir. Akurgal 1945: 28. Hirschfeld'e göre ise buluntu, tümülüs üzerinde dikili phallos olarak değerlendirilmiştir. Hirschfeld 1872: 78.

115 Bazı tümülüslerin iki veya daha çok mezarı içerdiği olabileceği üzerinde durulmuştur fakat bölgede hiçbir yerde gözlemlenmemiştir. Miltner ve Miltner 1932: 157. Ancak R. M. Cook'un çalışmasında iki Klazomenai tipi lahadin yan yana bulunması bu duruma kanıt oluşturabilir. Bkz. Cook 1974: Pl.8-a.

116 Ekrem Akurgal, Miltnerlerin argümanları üzerinden küçük mezarlardan bazılarının MÖ 8. MÖ 9. hatta MÖ 10. yüzyıla kadar gidebileceğini belirtmektedir ama bu durumu destekleyecek bir kanıtın da varlığını söyleyememektedir. Akurgal 1945: 29.

117 Akurgal 1946: 60. Ekrem Akurgal bu mezarı, MÖ 5. yüzyıla tarihlendirilen ve Lindos'da Kleobulos'a atfedilen mezarla benzer göstermiştir. Söz konusu mezar için bkz. Maiuri 1921/1922: 457-458, Fig. 63; Dyggve 1960: 487-489, Fig. 13, 7-11, Pl. 13 A.

118 Bu çeşit bosajlı yüzeyler Larisa'da MÖ 4. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Boehlau ve Schefold 1940: 101.

119 Akurgal 1946: 61.

içerisinde değerlendirmiş, çevresinde elde edilen seramik fragmanlara dayanarak MÖ 5. yüzyıl sonuna ve MÖ 4. yüzyıla tarihlendirmiştir.¹²⁰ E. Akurgal nekropolisteki tümülüsleri Myken geleceğine bağlamaktadır.¹²¹

1950 yılında E. Akurgal'ın yayınladığı raporda, 1948 yılında yapılan çalışmalarda küçük mezarlardan ikisi ortancalardan ise biri incelenmiştir. Bu küçük mezarlardan birinin (Fig. 28) içerisinden MÖ 5. yüzyıl sonuna tarihlendirilen fayans bir Fenike alabastronu ile Attika tipi pişmiş toprak amphoriskos ele geçerken diğer küçük mezardan ise MÖ 4. yüzyıla verilen Attika tipi küçük bir kap bulunmuştur. Ortanca tümülüs (Fig. 29) için ise tarihlendirici bir veri yoktur.¹²² E. Akurgal'ın üzerinde durduğu son nokta ise biri Küçükale yakınında ki poligonallı tümülüs (Fig. 30), diğer ikisi ise rektogonal örgülü olan ve biri dromoslu girişe sahip çifte Tümülüslerdir (Fig. 31).¹²³ Ancak dönemin ekonomik koşulları yeni bir araştırmaya imkan vermemiştir. E. Akurgal'ın tümülüs bölgesinde belgeleme niteliğindeki son çalışması ise 1985 ve 1986 yıllarında yüzey araştırması sırasında tespit ettiği bir tümülüs mezardır (Fig. 34-35). Mezarın krepisinin yer yer polygonal taşlar ile örülü olduğu belgelenirken, MÖ 4. yüzyıl ilk yarısında kullanılmış olan yarı polygonallı örgülü 16 odalı evin duvarlarına benzetilmiştir. E. Akurgal bu mezarın 16 odalı evde oturmuş olan tiranın mezarı olduğunu ileri sürmektedir.¹²⁴

1948-1951 İngiliz-Türk kazılarında Yamanlar Dağı'nın Bornova düzlüğüne inen eteklerinde tümülüslerden daha aşağı seviyede bezemeli ve bezemesiz Klazomenai tipi lahitler bulunurken Bayraklı'nın güney ve doğu etekleri ile Bayraklı höyüğünün kuzeyinde de aynı şekilde Klazomenai tipi lahitlere rastlanmıştır (Fig. 36-37).¹²⁵ Bugün bu alandan elde edilen buluntular ile ilgili R. M. Cook'un yayını dışında bir çalışma bulunmamaktadır. R. M. Cook ağırlıklı olarak bezemeli lahitler üzerinden bir çalışma yapmış olup kısmen

mezarlar ve bu mezarları örten alçak tümülüslerin uygulamaları içinde bilgiler vermiştir. 16 numaralı örnek hariç, lahitler ve lahit parçaları Bayraklı yerleşiminin kuzeydoğu kısmından bulunmuştur.¹²⁶ Yaklaşık 80 cm derinliğinde toprağa gömülmüş olan taş kapaklı bu lahitlerin etrafı düzensiz taşlarla örülmüş ve üzeri alçak toprak yığınları (tümülüsler) ile çevrelenmiştir.¹²⁷ Aynı tümülüs üzerinde, olasılıkla aynı dönemde defin edilmiş iki lahit örneği mevcuttur (No 3 ve 4). Bazı lahitler yanmamış kemikler içerirken, 4 numaralı örnek hariç mezar hediyesi ele geçmemiştir.¹²⁸ Araştırmacılar tarafından MÖ 5. yüzyıl olarak önerilen bu tümülüsler için R. M. Cook çoğunluğunun MÖ 495'ten erken olduğunu ifade etmektedir.¹²⁹ Araştırmacı tereddütlerle yaklaşarak 10 ve 13 numaralı mezarları MÖ 6. yüzyıl, 1-4 arasındaki lahitleri MÖ 480'den önceye tarihlendirmiştir.¹³⁰ Lahitlerin ve lahit parçalarının büyük kısmı Albertinum Grubu'na aittir.¹³¹ Yeni dönem kazılarında, buluntu yeri bilinmeyen ve çok sayıda parçadan oluşan bir lahit örneği depo çalışmaları esnasında karşılaşılmıştır. Bu yeni bulgu, Zeren-Hasdağlı tarafından mezarlık alanlardan bulunmuş ancak yeterince belgelenmemiş bir örnek olarak kabul edilmiştir.¹³² Lahit, hem motif seçimlerinin yardımı hem de Klazomenai Akpınar Nekropolisinde bulunmuş ve konteksiyle korunmuş benzer bir lahit yardımıyla MÖ 7. yüzyıl son çeyreğine tarihlenmiştir.¹³³

120 Akurgal 1950: 35.

121 Akurgal 1950: 35.

122 Söz konusu buluntular doğrudan mezar içerisinden gelmiştir. Akurgal 1950: 33.

123 Çifte Tümülüslerin birinden rektogonal örgülü olanın fotosunu Ekrem Akurgal çekmiştir. Akurgal 1946: 60, Resim 5. MÖ 4. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

124 Akurgal 1987: 37.

125 Akurgal 1950: 32; Cook 1958-59: 3.

126 Lahitlerin bazıları yüzeyden bazıları insitu olarak bulunmuştur. Cook 1974: 55. İlgi çekici bir buluntu da Athena Tapınağı Kazılarında bulunan Klazomenai tipi pişmiş toprak lahit parçasıdır. Temenos deponesinde ortaya çıkarılan buluntunun, geç dönemlerde inşa edilen sivil ev yapılarının konteksi ile bağlantılı, bir varil ya da küvet işleviyle ikincil kullanımı ihtimali üzerinde durulmaktadır. Cook vd. 1998: 179, dn. 841, Pl. 25-a.

127 Bu tümülüslerin uzunlukları 5.50 m - 9.50 m, yükseklikleri ise 0.80 m - 1.34 m arasında değişmektedir. Ancak topraktaki kaymalar nedeniyle verilen ölçülerde azalma da olabilir. Cook 1974: 55.

128 Şiş benzeri bir buluntu olan mezar hediyesi üzerinden tarihlendirme mümkün gözükmemektedir. Mezar hediyesi ölen bireyin sol eline yakın bir yerden bulunmuştur. Cook 1974: 55.

129 Cook 1974: 60.

130 Cook 1974: 60.

131 Ayrıntılar için bkz. Cook 1974: 56-59.

132 Zeren-Hasdağlı 2019: 77.

133 Zeren-Hasdağlı 2019: 84.

Eski Smyrna tümülüs geleneğinde dromoslu ve mezar odalı tipler ile mezar odasına sahip olmadan, etrafı bir duvar¹³⁴ ile çevrilmiş örnekler olmak üzere iki farklı tümülüs tipi uygulanmıştır. Hem Miltnerlerin hem de Cook'un tespit ettiği dromosuz ve mezar odasız, etrafı peribolos duvarı ile çevrenmiş tümülüslerin benzer uygulamaları Batı Anadolu teritoryasında görülmektedir. Klazomenai çevresinde Arkaik Dönem'e tarihlendirilen Nalbant Tepe Tümülüsü, dromos ve mezar odasından yoksun olup ölen birey yuvarlak planlı duvar ile çevrili bir mezar içerisine defin edilerek üzeri toprak yığını ile örtülmüştür.¹³⁵ Klazomenai örneği boyutsal olarak farklı olabilir; ancak uygulama açısından Eski Smyrna örneklerine benzemektedir. Samos Batı Nekropolisi'nde etrafı taş sırası ile çevrenmiş bir mezar¹³⁶ ile Kuzey Nekropolisi'nde etrafı daire planlı bir duvarla çevrenmiş Arkaik Dönem'e tarihlendirilen kremasyon gömü, bir başka benzer uygulama örneğidir.¹³⁷ Bu mezarların çevresinde bulunan kuros heykeli ve altlıklar mezar işaretleyicisi olarak değerlendirilmiştir. Özellikle Weber'in Eski Smyrna'da mezar ile ilişkilendirdiği phallusların, bu bağlamda aynı amaçla kullanılmış olabileceğine paralellik gösterilebilir. Khios'ta Tourlote Tepesi'nde 1912 yılında yapılan çalışmalarda, bir lahit mezarın etrafı yukarıda saydığımız uygulamalarla paralel olarak taş sırası ile çevrenmiş alçak tümülüs şeklinde yapılmıştır.¹³⁸ Teos Batı Nekropolisi'nde Klazomenai tipi pişmiş toprak lahit mezarların etrafının at nalı, yuvarlak ya da yuvarlağa yakın taş sıraları ile çevrildiği ve alçak tümülüs biçiminde yapıldığı bilinmektedir.¹³⁹ Kolophon Güney Nekropolisi'nde tespit edilen iki tümülüs mezardan biri, etrafı bir duvar ile çevrenmiş üç

inhumasyon mezar barındırmaktadır. Diğer örnekte ise at nalı formunda çevirme duvarı bulunmuştur; ancak mezar izine rastlanmamıştır. Her iki tümülüste de uygulama açısından farklılık, iç kısımlarının taşlar ile doldurulmuş bir şekilde bulunmuş olmasıdır. Tarihlendirici buluntular mezar içinden ya da çevresinden ele geçmemiştir; ancak kapak olarak kullanıldığı düşünülen plakalar kaydedilmiştir.¹⁴⁰ Aiolis özelinde Larisa'da dairesel ve oval planlı tümülüsler Eski Smyrna uygulamaları için benzerlik göstermektedir. MÖ 6. yüzyıla tarihlendirilen (bir mezar için MÖ 5. yüzyıla tarihlendirilebilecek veriler mevcuttur.) bu gömüler için taş levhaların (plakaların) ya da çatı kiremitlerinin kullanılmış olabileceği üzerinde durularak tümülüs şekli verildikten sonra üzerlerine stellerin dikildiği varsayımında bulunulmuştur.¹⁴¹ Son yıllarda yapılan çalışmalarda bu uygulamanın baskın bir gelenek olarak kent ve çevresinde daha geniş bir yayılımı olduğu, bazılarının özenli, bazılarının daha kaba bir işçilikle yapıldığı belirtilmektedir.¹⁴² Son olarak Pitane'de çapları 10-50 m, yükseklikleri ise 1-2 arasında değişen ve "tumba" olarak isimlendirilen alçak tümülüsler kaydedilmiştir. Kremasyon ve inhumasyon gömüleri içeren bu tepelikler için E. Akurgal, özellikle lahitlerin toprakla örtülü olduğu üzerinde durmuştur. Tümülüslerin üstünde stellerin ve heykellerin dikildiği ileri sürülmüştür; ancak mezarların etrafının duvarlar ile çevrenmesi ile ilgili bilgi verilmemiştir.¹⁴³

Hellenistik Dönem Mezarları

MÖ 4. yüzyılın üçüncü çeyreğinde kentin terk edilmesinin ardından, az da olsa bir grupla yerleşimin devam ettiği bilinmektedir. Aşağıda ayrıntılarıyla aktaracağımız höyük üzerinde yer alan iki gömü dışında, kuzey yamaçlardaki mezarlarda da bazı mezarlar saptanmıştır.¹⁴⁴ Bunlardan ilki olan Nxiv plan karesinde ana kaya kütlelerinin olduğu alan üzerinde kireçtaşından üretilmiş lahit, 1948-51 kazılarında bulunmuştur (Fig. 38). Monolog bir taş kütesinden yapılan mezar teknesinin üstü olasılıkla tek kapak ile örtülmüştür; ancak kapak korunmamıştır. Mezar kontekstinin bulunduğu alanda ele geçen

134 Mezarların aile geleneği, akrabalık ilişkisi ya da özel alan oluşturmak amacıyla çevrenmesi peribolos olarak olarak isimlendirilmiştir. Terimin ayrıntıları için bkz. Garland 1982: 125, dn. 2.

135 Hürmüzlü 2005: 47.

136 Boehlau, bu duvarların bir nevi istinat olup mezarları korumak amacıyla yapıldığını söylemektedir. Bkz. Boehlau 1898: 26. Löwe ise tümülüs mezar geleneğinin bir unsuru olarak değerlendirmiştir. Bkz. Löwe 1996: 94.

137 Boehlau 1898: 33, Fig. 20; Löwe 1996: 104, Abb. 6.

138 Söz konusu alanda yapılan çalışmalarda dekorasyonuz pişmiş toprak lahitler ile taş lahitler tespit edilmiştir. Lemos 1997: 75.

139 Bu alçak tümülüslerin üzeri Hellenistik Dönem gömüleri için de kullanılmıştır. Foça 2019: 35-39.

140 Gassner vd. 2017: 67-69.

141 Boehlau ve Schefold 1940: 111-113.

142 Saner 2016: 69-73.

143 Akurgal 1967: 41-42.

144 Nicholls 1958/59: 136.

gümüş bir Büyük İskender sikkesi tarihleyici buluntu olarak kaydedilmiştir.¹⁴⁵ Sondaj η-η'in kuzeydoğusunda, poligonal örgülü duvarın dışında bir iskelet ortaya çıkarılmıştır.¹⁴⁶ 2/3'ü yıkılan duvarın kerpiç yıkıntısının içerisinde, yuvarlak ve sığ bir çukurun içinde bulunan iskeletin yakınında karbonlaşmış (yanmış) odun kütüğü parçaları ve demir çiviler ele geçmiştir. İskeleti sırt üstü uzanmış şekilde bulunan mezar, Sur Duvarı 4'ten daha geç bir tarihe verilmektedir.¹⁴⁷ Nicholls bu gömünün normal bir gömü olarak değerlendirilmeyeceğini, infaz edilmiş bir ceset olup atılmış gömü olabileceğini ileri sürmektedir. Bu tür imha edilerek ortadan kaldırılan bireyler genelde bir gömü seremonisinden yoksundur. Gömüsü yapılmayan bir beden, kirlenmeyle sonuçlanan bir eylem olarak görülmektedir.¹⁴⁸ Mezar oluşturmadan, bir ölü ziyafeti yenmeden ya da bir ritüel olmadan yapılan gömülere *áthphon rhíptesthai* ifadesi karşılık gelmektedir.¹⁴⁹ Ölü bedenlerinin çukurlara, doğal yolla oluşan yarıklara ya da kentin dışında, sınırlarının ötesindeki yerlere atılmasını ortadan kaldırmak amacıyla yapılan gömüler için kıstaslar olarak sıralanmaktadır.¹⁵⁰ Yerleşim yerinde yapılan gömüler, bu kıstasların dışında değerlendirilmektedir.¹⁵¹ Bu bağlamda Smyrna örneğini değerlendirdiğimizde, kentin yaşam alanı sınırları dışında olması bir kıstas olarak düşünülebilir; ancak bireyin yanından metal çivilerin ele geçmesi bu gömünün imha edilmiş bir ceset olması olasılığını azaltmaktadır. Bu çivilerle bağlantılı bir gömü hediyesi olarak değerlendirilebilecek ahşap bir kutunun varlığı öne sürülen düşünce ihtimalini zayıflatmaktadır.

145 Cook 1958/59: 31.

146 Duvarın altında ve dışında, Sur Duvarı 2/3'ün kerpiç yıkıntısı içerisinde tarihlendirici bulgu olarak MÖ 7. yüzyıl seramik parçaları ele geçmiştir. Nicholls 1958/59: 87, Fig. 24 x-z.

147 Nicholls, bu mezarı Nxiv plankaresinde bulunan mezar ile aynı zamana ya da sonrasına vermek konusunda tereddüt ile yaklaşmaktadır. Nicholls 1958/59: 136, dn. 169.

148 Parker 1996: 44.

149 Lidell vd. 1996.

150 Lindenlauf 2001: 88.

151 Yerleşim yerine yakın gömüler atalarla fiziksel olarak da bağı devam ettirmek olarak açıklanabilir. Morris 1987: 181-182.

Değerlendirme

MÖ 11. yüzyıldaki göç akınıyla demografisi değişen Bayraklı Höyüğü'nde bugüne kadar yapılan çalışmalar sonucunda, ölü gömme geleneklerinin izleri, bu dönemde gerçekleşen göç dalgası ile gelen yerleşimcilerle başlamıştır. Protogeometrik-Erken Geometrik Dönem'e tarihlendirilen monokrom tabakadaki mezar, kentteki en erken bulgudur. Gömünün yakınında bulunan dörtgen planlı yapılar mezarın intramural geleneğinin yansımalarına bir kanıt oluşturmaktadır.¹⁵² MÖ 9. yüzyılın ikinci yarısından itibaren güçlü bir kerpiç sur duvarı ile çevrelenen kentin içerisinde Geç Geometrik Dönem'de dörtgen ve apsidal yapıların birlikte devam ettiği belgelenirken intramural gömünün Athena Tapınağı öncesi tabakalarda uygulandığı kanıtlanmıştır. İlk surun sonrasında inşası yapılan Sur Duvarı 2'nin MÖ 700 dolaylarında bir deprem ile yıkılmasının ardından MÖ 7. yüzyılın başlarında ya da ortalarında başlayan yeni surun inşası, bu yüzyılın sonlarında bitirilmiş olmalıydı.¹⁵³ Bu inşa çalışmaları yüzyılın ilk yarısı ve sonrasında kuzeyde ve batıda devam ederken güney ve doğu kısmı yüzyılın sonlarına kadar savunmasız kalmış olmalıydı. İkinci surun savunmasız kalan kısımlarının hem Nicholls sondajlarında hem de Meral Akurgal dönemi kazılarında özellikle çeşme yapısının çevresi yoğun bir şekilde çocuk mezarları için kullanılmış olduğu ve poligonal örgülü Sur Duvarı 3'ün inşasından sonra ise dış kısmının önündeki alanların yetişkin (?) gömüleriyle birlikte kullanılmaya devam ettiği anlaşılmıştır. Özellikle 1948-51 kazılarında Gömü Alanı A için limandan kente ulaşılan giriş yolunun karşısı tercih edilmiştir.¹⁵⁴ Bu noktada üzerinde durulması gereken ilk durum, söz konusu alanın doğrudan yerleşim ile bağlantısının olmamasına rağmen, yine de kent yaşam alanına yakın bir yerin seçilmesidir.¹⁵⁵ Ancak çağdaşı D Alanı gömüleri için

152 MÖ 1050-850 tarihleri arasında dörtgen ve oval planlı evler bir arada kullanılmıştır. Akurgal 1997: 22. Prof. Dr. Cumhuriyet Tanrıver başkanlığında sürdürülen güncel kazı faaliyetlerinde Erken Demir Çağını anlamaya yönelik çalışmalar devam etmektedir.

153 Cevizoğlu 2019: 30.

154 Mariaud 2006: 202.

155 Kent içerisinde ortaya çıkarılan MÖ 7. ve MÖ 6. yüzyıl konut mimarisinde intramural gömü yapıldığına dair bir kanıt bulunmamıştır. Eski Smyrna'da bu dönem sivil mimari yapılanması için bkz. Ertüzün 2017: 7-30; Ertüzün ve Akar Tanrıver 2017: 520-521.

bir farklılık gözükmemekte olup dikdörtgen megaron yapısının yakınında bu gömülerin yapılması intramural geleneğin devam ettiğine kanıt oluşturabilir ki; K ve H Alanlarında da bu geleneğin yansımaları olduğu ileri sürülebilir. Peki, Gömü Alanı A için yapılan yer seçimini özel kılan durum neydi? Öncelikle bu gömülerin kent-liman giriş yolunda, deniz ile yerleşim yeri arasındaki alanda olması kent yerleşimcileri ile bağın koparılmasındadır. Bunun yanında öteki dünya kavramına sembolik bir yaklaşım olduğu da düşünülebilir. Diğer yandan alanın ektramural uygulama amacıyla formal bir nekropolis olarak kullanılmasından ziyade, özel ve sınırlı bir grup için (çocuk gömüleri için) ayrılmış bir alan olması yüksek ihtimaldir.¹⁵⁶ MÖ 7. yüzyılın sonlarına doğru Sur Duvarı 3'ün tamamlanması ardından yetişkinler için sanduka mezarların duvarın dış yüzeyinde organize edilmesi özel alan kullanımında yaş grubu açısından değişikliğe gidildiğinin göstergesidir. Özellikle de 2 nolu sanduka mezarın gömü hediyeleri zengin ve seçkin kişiler için yapıldığına işaret etmektedir.¹⁵⁷ Bu sandukaların yakınında bulunan pithos gömülerin ise çocuk bireylerden çok yetişkin bireylere ait olduğu ihtimali düşünülebilir.¹⁵⁸ Bireyin bir çocuk/ergen olma olasılığı düşünüldüğünde ise sanduka mezarların kadın bireyler için oluşturulması ihtimali değerlendirilebilir.¹⁵⁹ Alyattes

saldırısından sonra MÖ 6. yüzyıl ilk yarısı boyunca, sur duvarının doğusunun dış yüzeyinin yoğun biçimde çocuk mezarlar için kullanıldığını genel lokasyon olarak kısmen bilmemize rağmen ayrıntılarını maalesef bilemiyoruz. Fakat rakamsal verilerin MÖ 6. yüzyıldan sonra artması MÖ 7. yüzyılda özel bir alan oluşturularak başlayan alan kullanımının formal bir nekropolise dönüştüğü ihtimalini de akla getirmektedir. Diğer yandan yanıtlanmayı bekleyen sorulardan biri de kentin Arkaik Dönem yerleşimcilerinin formal nekropolisinin nerede olabileceği konusudur. Sanduka mezarlar üzerinden özel bir alanın varlığı kısmen bir cevap niteliği taşısa da bunun için ilk başvurulacak lokasyon, kentin kuzeyindeki yamaçlar olmalıydı.

Savunma için stratejik konuma sahip bir tepe, deniz kıyısına yakınlık ve verimli tarımsal üretim alanları gibi bir Yunan kentinin gerekli unsurların varlığını, Eski Smyrna'da net bir biçimde görmekteyiz. Bunların yanında bir mezarlık alanı oluşturulması bir kentin olmazsa olmaz gerekliliğidir. 20. yüzyılın ortalarına kadar çıplak gözle görülebilen çok sayıda tümülüs mezarın varlığı, birincil nekropolis seçiminde kentin kuzeyindeki kayalık ve verimsiz tepe yamaçlarının kullanıldığını göstermektedir. Görkemli Tantalos Mezarı'nın yanında çok sayıdaki tümülüsün varlığı, buluntular ışığında çok net olmasa da MÖ 6. ve MÖ 4. yüzyıl arasında bu nekropolisin kullanımını göstermektedir. Dromoslu girişe sahip oda mezar örnekleri ile bir ya da iki mezarın etrafının duvarla çevrelenip üzeri toprak yığını ile kapatılan alçak tümülüsler olmak üzere iki başlıca uygulama öne çıkmaktadır. Yamacın kuzeydoğusuna doğru MÖ 6. yüzyıl sonları MÖ 5. yüzyıl başlarına tarihlendirilen Klazomenai tipi lahit mezarların ise yoğun biçimde uygulandığı görülmektedir. Özellikle böyle bir yoğunlaşmanın özel bir alan oluşturmaya yönelik, bir aile mezarlığı oluşturma amacıyla seçkin bir grup için yapılabileceği önerisi getirilebilir ancak bu

156 Toplumsal açıdan bakıldığında, yeni doğan, bebek ya da çocuklar yetişkinlerle özellikle de erkek bireylerle karşılaştırıldığında sosyal sınıf olarak eşit statüde görülmemektedir. Mental ve fiziksel açıdan yetişkin erkek bireylerin gerisinde kalan çocuklar, zihinsel ve duygusal davranışları bakımından kadınlarla, ek olarak köleler ile aynı grup arasında değerlendirilmektedir. Beaumont 2012: 16. Bu durumun yansımaları olarak yetişkinler ile birlikte aynı gömü alanlarına gömülmesi her zaman kabul edilen bir eylem değildir. Garland 1985: 77-88.

157 Mezar içerisinde bulunan yelken biçimli küpelerin üretimi için bir kalıbın Sardis'te bulunması, Lydia kökenli bir üretimin ürünü olduğunu düşündürmektedir. Bu sanduka gömülerin Alyattes saldırısından sonra kentte Lydia hâkimiyetinin olduğu zaman dilimine verilmesi kabul edilebilir.

158 Pithoslardan birinde bulunan figürlü kraterin üzerindeki av sahnesi ve asker figürleri bireyin maskülen yapısına sembolik bir gönderme olarak değerlendirilebilir.

159 Ölen bireyin yetişkin olmaması ihtimali, bu adıma yaklaşmış erkeklığe geçişe hazırlanan ergen bir kişi olabileceğini akla getirmektedir. Kabın boyutsal durumu da buna bir kanıt olarak sunulabilir. Mariaud, gömü kaplarının boyutlarından yola çıkarak ve

kemiklerinde durumuna bakarak, Eski Smyrna'da ölen bireylerin yaş grubuna göre gömüldüğünü ileri sürmüştür. Pişirme ya da mutfak kaplarına yeni doğan ya da küçük çocukların; amphoralara küçük çocuk ya da gençlerin, pithoslara ise yarı gelişmiş çocuk ya da ergenlerin bırakılmış olabileceğini önermektedir. Mariaud 2006: 194-196. 1 numaralı sanduka mezara bırakılan gömü hediyeleri nitelik bakımından kadın bir bireyin defin edildiğini gösterebilir. Bu durum yukarıda da aktardığımız gibi kadın ve çocukların eşit statüde görülmesi düşüncesinin bir yansımasıdır.

tip mezarların, kuzeydeki alanda da dağınık olarak uygulanmış olabileceği de göz önünde tutulmalıdır.¹⁶⁰ Bunun yanı sıra bugün modern Bayraklı içerisinde kalan tahribata uğramış batı sur duvarında benzer uygulamalarının olabileceği düşünülebilir.¹⁶¹ Son olarak ise kentin yeni yerine taşınmasının ardından az da olsa yerleşimin Hellenistik Dönem'in başlarında da devam ettiğinin izlerini gösteren taş lahitin varlığı dikkat çekicidir.

Özet olarak, Eski Smyrna'da sur kalıntılarının doğusunda ve höyüğün kuzeyindeki yamaçlar olarak belirlenebilecek iki ana gömü alanı bilinmektedir. Günümüzde Çay, Alparslan ve Cengizhan Mahallelerinin içerisinde yer alan Büyük Nekropolis, son 50-60 yılda meydana gelen çarpık kentleşmenin sonucu olarak yoğun bir tahribata uğramıştır. Bu tahribat önüne geçilemez bir şekilde tümülüslerin temellerinin dahi yok olmasına neden olmuştur. Bugün artık maalesef arkeolojik verilerin izlerine ulaşmak pek mümkün değildir. Diğer yandan Eski Smyrna'da surun doğusunda kalan alan, korunma durumu göz önüne alınarak ölü gömme geleneklerinin Büyük Nekropolis'e göre daha net okuyabileceğimiz yer olarak görülmektedir. Yeni yapılacak çalışmalarla elde edilecek veriler, kent sakinlerinin, özellikle Arkaik Dönem ölü gömme gelenekleri üzerine yeni katkılar sunacaktır. Bu katkılar yalnızca kent özelinde değil Aiolis ve Ionia gömü geleneklerine veriler sağlaması açısından da önemlidir.

Kaynakça

- AKAR TANRIVER 2017: D. Akar Tanrıver, "Eski Smyrna'nın Keşfi", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 42, 67-77.
- AKURGAL 1945: E. Akurgal, "İzmir ve Dolaylarında Eski Eserler Hakkında Birkaç Not", *Arkeoloji Araştırmaları 2, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları* 47, 1-40.
- AKURGAL 1946: E. Akurgal, "Arkaik ve Klâsik Çağlarda İzmir", *Belleten* X-37, 55-80.
- AKURGAL 1950: E. Akurgal, "Bayraklı Kazısı Ön Rapor", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* VIII-1, 1-51.

- AKURGAL 1967: E. Akurgal, "Çandarlı Kazıları (Özet)", VI. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler (20-26 Ekim 1961), *Türk Tarih Kurumu Yayınları* IX-6, Ankara, 41-42.
- AKURGAL 1987: E. Akurgal, "Bayraklı Nekropolis Çalışmaları", *KST* 9.2, 37-40.
- AKURGAL 1997: E. Akurgal, *Eski İzmir I: Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı*, Ankara.
- AKURGAL 1999a: M. Akurgal, "Bayraklı Höyüğünde Arkaik Döneme ait Küçük Bir Mezarlık ve Bazı Buluntular", *TUBA-AR* 2, 51-69.
- AKURGAL 1999b: M. Akurgal, "Bayraklı Kazısı 1997", *KST* 20.2, 33-47.
- AKURGAL 2002: M. Akurgal, "Smyrna-Devlet Kent", *İzmir Kent Kültürü Dergisi* 5, 208-220.
- AKURGAL 2005: M. Akurgal, "The Archaic Period Wall of Smyrna", B. Brandt, V. Gassner, S. Ladstätter (Ed.), *Synergia: Festschrift Für Friedrich Krinzingler*, Wien, 79-88.
- ALEXIOU 1974: M. Alexiou, *The Ritual Lament in Greek Tradition*, Cambridge.
- AMANDRY 1984: P. Amandry, "Os et Coquilles", *L'Antre Corycien II, BCH Suppl.* 9, Paris, 347-380.
- ANDERSON 1958-1959: J. K. Anderson, "Old Smyrna The Corinthian Pottery", *BSA* 53-54, 138-151.
- ARUNDELL 1828: F. V. J. Arundell, *A Visit to the Seven Churches of Asia*, London.
- BEAUMONT 2012: L. A. Beaumont, *Childhood in Ancient Athens: Iconography and Social History*, Routledge.
- BLANDIN 1998: B. Blandin, "Recherches sur les tombes à inhumation de l'Hérôon d'Erétrie", In: B. D'Agostino, M. Bats (Ed.), *Euboica: L'Eubea e la Presenza Euboica in Calcidica e in Occidente, Atti del Convegno Internazionale di Napoli (13-16 novembre 1996)*, Centre Jean Bérard, 135-146.
- BLANDIN 2007: B. Blandin, *Les Pratiques Dunéraires D'époque Géométrique à Erétrie: Espace des Vivants, Demeures des Morts, Eretria XVII*, Gollion.
- BOARDMAN 1967: J. Boardman, *Excavation in Chios 1952-1955, Greek Emporio, BSA Suppl.* 6, London.
- BOEHLAU 1898: J. Boehlau, *Aus Ionischen und Italischen Nekropolen*, Leipzig.
- BOEHLAU ve SCHEFOLD 1940: J. Boehlau, K. Schefold, *Larisa am Hermos: Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1902-1934, Band I*, Berlin.
- CADOUX 1938: C. J. Cadoux, *Ancient Smyrna: A History of the City From the Earliest Times to 324 A.D.*, Oxford.
- CASTOR 2008: A. Q. Castor, "Archaic Greek Earrings: An Interim Survey", *AA* 2008-1, 1-34.
- CEVİZOĞLU 2019: H. Cevizoğlu, "Eski Smyrna Demir Çağı Savunma Duvarları", In: H. Göncü, A. Ersoy, D. S. Akar Tanrıver (Ed.), *Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları III*, İstanbul, 27-38.

160 Miltnerlerin bir mezarın çevresinde bulunduğu lahit parçası bu duruma kanıt gösterilebilir.

161 Nicholls'un planında, batı kısımda kalan ve kesin tarihi belirtilmeyen bir gömü bu duruma kanıt oluşturabilir.

- CHANDLER 1971: R. Chandler, *Travels in Asia Minor 1764-1765*, London, 1971.
- COOK 1950: J. M. Cook, "Archaeology in Greece 1948-49", *JHS* 70, 1-15.
- COOK 1958/59: J. M. Cook, "Old Smyrna, 1948-1951", *BSA* 53/54, 1-34.
- COOK 1974: R. M. Cook, "Old Smyrna: The Clazomenian Sarcophagi", *BSA* 69, 55-60.
- COOK vd. 1998: J. M. Cook, R. V. Nicholls, D. M. Pyle, "Old Smyrna Excavations: The Temples of Athena", *BSA Suppl.* 30, 1-214.
- CURTIS 1925: C. D. Curtis, *Jewelery and Goldwork I (1910-1914), Sardis XIII*, Rome.
- DE GROSSI MAZZORIN ve MINNITI 2013: J. De Grossi Mazzorin, C. Minniti, "Ancient Use of the Knuckle-Bone for Rituals and Gaming Piece", *Anthropozoologica* 48 (2), 371-380.
- DEMİR 2003: M. Demir, "On the Possible Previous Links of the Dark Age Aiolian Colonists with Their Newly Colonised Territories", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10, 1-33.
- DİNÇ 1993: R. Dinç, *Lydia Tümülsüleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- DYGGVE 1960: E. Dyggve, *Lindos: Fouilles de L'acropole 1902-1914 et 1952, III. Le sanctuaire d'Athana Lindia et L'architecture Lindienne, t. II*, Berlin.
- ERDEM ve TANRIVER 2016: A. Ü. Erdem, C. Tanrıver, "2015 Yılı Bayraklı Höyük Kazıları: Tunç Çağ Çalışmalarına Dair Ön Rapor", *ADerg* XXI, 1-9.
- ERDEM vd. 2019: A. Ü. Erdem, K. Gürgen Erdem, B. Ongar, "Bayraklı Höyüğü Erken Tunç Çağ Tabakalarına Dair İlk Bulgular", In: H. Göncü, A. Ersoy, D. S. Akar Tanrıver (Ed.), *Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları III*, İstanbul, 39-48.
- ERTÜZÜN 2017: B. Ertüzün, *Eski Smyrna (Bayraklı) Arkaik Dönem Sivil Mimarisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- ERTÜZÜN ve AKAR TANRIVER 2017: B. Ertüzün, D. Akar Tanrıver, "Eski Smyrna (Bayraklı) Eğrisel Planlı Yapılar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/52, 518-523.
- FOÇA 2019: S. Foça, *Teos Batı Nekropolisi: Mezar Tipolojisi ve Buluntular*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- GARLAND 1982: R. Garland, "A First Catalogue of Attic Peribolos Tombs", *BSA* 77, 125-176.
- GARLAND 1985: R. Garland, *The Greek Way of Death*, New York.
- GASSNER vd. 2017: V. Gassner, U. Muss, B. Grammer, M. Gretscher, O. Mariaud, "The Urban Organization of Kolophon and Its Necropoleis: The Results of the 2011-2014 Surveys", *Hesperia* 86/1, 43-81.
- HADACZEK 1903: K. Hadaczek, *Der Ohrschmuck der Griechen und Etrusker*, Wien.
- HALL 1914: E. H. Hall, *Excavations in Eastern Crete: Vrokastro*, Philadelphia.
- HAMILTON 1842: W. J. Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus, and Armenia*, Band I, London.
- HANFMANN 1965: G. A. Hanfmann, "The Seventh Campaign at Sardis 1964", *BASOR* 177, 2-37.
- HÄGG 1973: I. Hägg, "Report on the Field-Work in the Levandis Sector 1970-72", I. Hägg, R. Hägg (Ed.), *Excavations in the Barbouna Area at Asine*, Upsala, 22-82.
- HDT.: Herodot Tarihi, Türkçesi: Müntekim Ökmen, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- HIGGINS 1980: R. Higgins, *Greek and Roman Jewellery, 2nd Edition*, Berkeley.
- HIRSCHFELD 1872: G. Hirschfeld, "Alt-Smyrna", *Abhandlungen der Königlich Akademien der Wissenschaften zu Berlin*, 74-91.
- HÜRMÜZLÜ 2005: B. Hürmüzlü, "The Organization and Utilization of the Burial Grounds in Klazomenai", *OLBA* XII, 39-67.
- LAMB 1940: W. Lamb, "Excavations at Kato Phano in Chios", *BSA* 35, 138-164.
- LEMONS 1997: A. A. Lemos, "Rizari. A Cemetery in Chios Town", In: O. Palagia (Ed.), *Greek Offerings, Essays on Greek Art in honour of John Boardman*, Oxford, 73-85.
- LIDELL vd. 1996: T. H. G. Lidell, R. Scott, H. S. Jones, R. McKenzie, *A Greek-English Lexicon*, Oxford.
- LINDENLAUF 2001: A. Lindenlauf, "Thrown Away Like Rubbish – Disposal of the Dead in Ancient Greece", *Papers from the Institute of Archaeology* 12, 86-99.
- LÖWE 1996: W. Löwe, "Die Kasseler Grabung 1894 in der Nekropole der archaischen Stadt", *SAMOS- Die Kasseler Grabung 1894, Staatliche Museen Kassel*, 24-107.
- MAIURI 1921/1922: A. Maiuri, "Viaggio di Esplorazione in Caria (Parte II-B)", *ASAA* 4/5, 425-459.
- MANSEL 1943: A. M. Mansel, *Trakya-Kırklareli Kubbeli Mezarları ve Sahte Kubbe ve Kemer Problemi / Die Kuppelgräber Von Kırklareli in Thrakien*, Türk Tarih Kurumu Yayınları VI.2, Ankara.
- MARIAUD 2006: O. Mariaud, "Rituel Funéraire et Transformations Spatiales en Ionie Archaïque: Le Cas des Tombes D'enfant à Smyrne", *Revue Des Études Anciennes* 108, 173-202.
- MARSHALL 1911: F. H. Marshall, *Catalogue of the Jewellery, Greek, Etruscan and Roman in the Departments of Antiquities British Museum*, London.
- MAZARAKIS AINIAN 2008: A. Mazarakis Ainian, "Buried Among the Living in Early Iron Age Greece: Some Thoughts", In: G. Bartoloni, M. G. Benedettini (Ed.), *Sepolti Tra i vivi Buried Among The Living*,

- Evidenza ed Interpretazione di Contesti Funerari in Abitato (23-26 Aprile 2009)*, Roma, 365-398.
- MAZARAKIS AINIAN 2010: A. Mazarakis Ainian, "Tombs d'enfants à l'intérieur d'habitats au début de l'Âge du Fer dans le Monde Grec", In: A. Guimier-Sorbets, Y. Morizot (Ed.), *L'Enfant et la mort dans l'Antiquité I: Nouvelles recherches dans les nécropoles grecques Le signalement des tombes d'enfants*, Paris, 67-95.
- MAZARAKIS AINIAN ve LIVIERATOU 2010: A. Mazarakis Ainian, A. Livieratou, "The Academy of Plato in the Early Iron Age", In: H. Lohmann, T. Mattern (Ed.), *Attika Archäologie einer "zentralen" Kulturlandschaft, Akten der Internationalen Tagung vom 18. bis 20. Mai 2007*, Wiesbaden, 87-100.
- MEYER 2008: G. Meyer, "Les ruines de Smyrne dans les relations des voyageurs (XVIIe-XIXe siècles). Étude préliminaire", *Journal des Savants* 2, 273-381.
- MILTNER ve MILTNER 1932: F. Miltner, H. Miltner, "Bericht über eine Voruntersuchung in Alt-Smyrna", *ÖJh* XXVII, 127-188.
- MORRIS 1987: I. Morris, *Burial and Ancient Society: The Rise of the Greek City-State*, New York, 1987.
- NICHOLLS 1958/1959: R. V. Nicholls, "Old Smyrna: The Iron Age Fortifications and Associated Remains on the City Perimeter", *BSA*, 53/54, 35-137.
- ÖĞÜN 1964: B. Ögün, "Teos Kazıları 1963", *TAD* XIII-I, 115-121.
- ÖZTEKİN 2006: İ. E. Öztekin, *MÖ. I. Binde Anadolu'da Tümülsü Geleneğinin Kronolojik Gelişimi ve Coğrafi Yayılımı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ÖZTÜRK 2005: K. Öztürk, *Smyrna Kent Sur Duvarı Önü Bezemesiz Gömü Kapları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- PARKER 1996: R. Parker, *Miasma: Pollution and Purification in Early Greek Religion*, Oxford.
- PASPALAS 2017: S. A. Paspalas, "Old Smyrna: A window onto the Seventh-Century Painted Wares from the Anglo-Turkish Excavations (1948-1951)", In: X. Charalambidou, C. Morgan (Ed.), *Interpreting the Seventh Century BC: Tradition and Innovation*, Oxford, 114-122.
- PAUS.: *Pausanias, Description of Greece. With an English translation by W. H. S. Jones, H. A. Ormerod, Vol. II, Books 3-5 (Laconia, Messenia, Elis I)*. Harvard University Press, Cambridge.
- PERROT ve CHIPIEZ 1892: G. Perrot, C. Chipiez, *History of art in Phrygia, Lydia, Caria, and Lycia*, New York.
- POCOCKE 1745: R. Pococke, *A Description of the East and Some Other Countries, Vol: II, Part: II*, London.
- PROKESCH VON OSTEN 1834: A. Prokesch Von Osten, "Smyrna", *Jahrbücher der Literatur* 68, Anz.-Blatt, 55-86.
- PROKESCH VON OSTEN 1836-1837: A. Prokesch Von Osten, *Denkwürdigkeiten und Erinnerungen aus dem Orient, 3 Band*, Stuttgart.
- RAMAGE 1994: N. H. Ramage, "Pactolus Cliff: An Iron Age Site at Sardis", In: A. Çilingiroğlu, D. H. French (Ed.), *Anatolian Iron Ages 3, The Proceedings of the Third Anatolian Iron Ages Colloquium held at Van (6-12 August 1990) / III. Anadolu Demir Çağları Sempozyumu Bildirileri Van (6-12 Ağustos 1990)*, Ankara, 173-183.
- RATTÉ 2011: C. J. Ratté, *Lydian Architecture: Ashlar Masonry Structures at Sardis, Archaeological Exploration of Sardis, Report 5*, London.
- REIBLICH 1996: E. Reiblich, "Ringe und Ohringe aus der Westtor-Nekropole von Assos", In: U. Serdaroğlu, R. Stupperich (Ed.), *Ausgrabungen in Assos 1992, Asia Minor Studies 21*, Bonn, 127-137.
- SANER 2016: T. Saner, "Architectural Survey in Larisa (Buruncuk) 2010-2015", *Larisa Buruncuk Mimari Araştırmaları* 1, İstanbul, 61-87.
- SCHACHERMEYR 1929: F. Schachermeyr, *Etruskische Frühgeschichte*, Berlin and Leipzig.
- SCHWEITZER 1971: B. Schweitzer, *Greek Geometric Art*, London.
- SOURVINOU-INWOOD 1986: C. Sourvinou-Inwood, "Crime and Punishment: Tityos, Tantalos and Sisyphos in Odyssey 11", *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 33, 37-58.
- Strab.: *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)*, Çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- TANRIVER vd. 2017: C. Tanriver, S. Akat Özenir, D. S. Akar Tanriver, A. Ü. Erdem Otman, A. Erdoğan, "Eski Smyrna (Bayraklı Örenyeri / Tepekule) Kazısı 2014-2015", *KST* 38.3, Ankara, 95-114.
- TEXIER 1849: C. Texier, *Description de L'Asie Mineure: faite par ordre du gouvernement français en 1833-1837, beaux-arts, monuments historiques, plans et topographie des cités antiques, Band 2*, Paris.
- TSAKOS 1996: K. Tsakos, "Stadt und Nekropolen: Samos in der Archaischen Epoche (6. Jh)", *SAMOS- Die Kasseler Grabung 1894*, Staatliche Museen Kassel, 120-131.
- ULUSOY 2010: P. Ulusoy, *Burial Customs of Clazomenae in the Iron Age (1100 – 500 BC)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ULUSOY 2020: P. Ulusoy, *Klazomenai Asty'sünde Yerleşim Düzenleri ve Değişimleri: Politik, Sosyal ve Çevresel Faktörler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

- VLACHOU 2007: V. Vlachou, “Oropos: The Infant and Child Inhumations from the Settlement (Late 8th–Early 7th centuries BC)”, In: A. Mazarakis Ainian (Ed.), *Oropos and Euboea in the Early Iron Age, Acts of an International Round Table*, University of Thessaly (June 18-20, 2004), Volos, 213-240.
- VON OLFERS 1858: J. F. M. Von Olfers, “Über die Lydischen Königsgraber bei Sardeis des Alyattes nach dem Bericht des Kaiserlichen General Consuls Spiegelthal zu Smyrna”, *Abhandlungen der Königlichen Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, 539-556.
- WALDBAUM 1983: J. C. Waldbaum, *Metalwork From Sardis: The Finds Through 1974, Archaeological Exploration of Sardis 8*, London.
- WEBER 1880: G. Weber, *Le Sipylos et ses Monuments Ancienne Smyrne (Navlochon)*, Paris.
- ZEREN-HASDAĞLI 2019: S. M. Zeren-Hasdağlı, “İonia’da Lahit Geleneğinin Başlangıcına Dair Eski Smyrna’dan Bir Kanıt”, In: H. Göncü, A. Ersoy, D. S. Akar Tanrıver (Ed.), *Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları III*, İstanbul, 75-88.

Makale Gönderim Tarihi: 09.07.2021

Makale Kabul Tarihi: 05.11.2021

SERHAT FOÇA

Orcid ID: 0000-0002-9735-8126,

İzmir-TURKEY.

serhat.foca@gmail.com

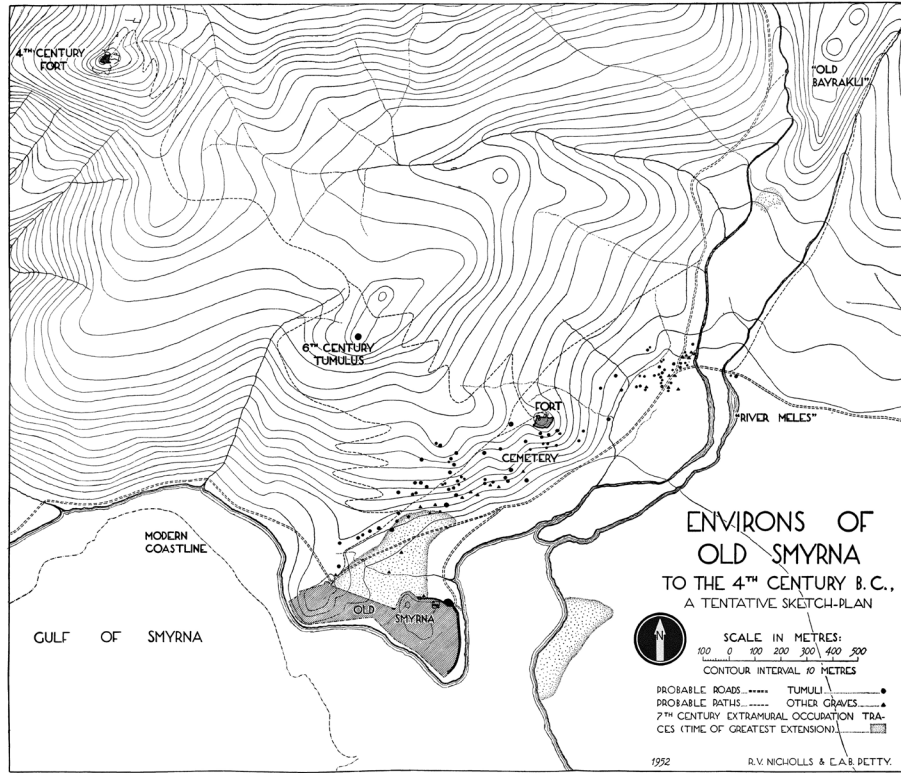


Fig. 1. Bayraklı Höyüğü ve Çevresi (Cook 1958/59: Plate 1).

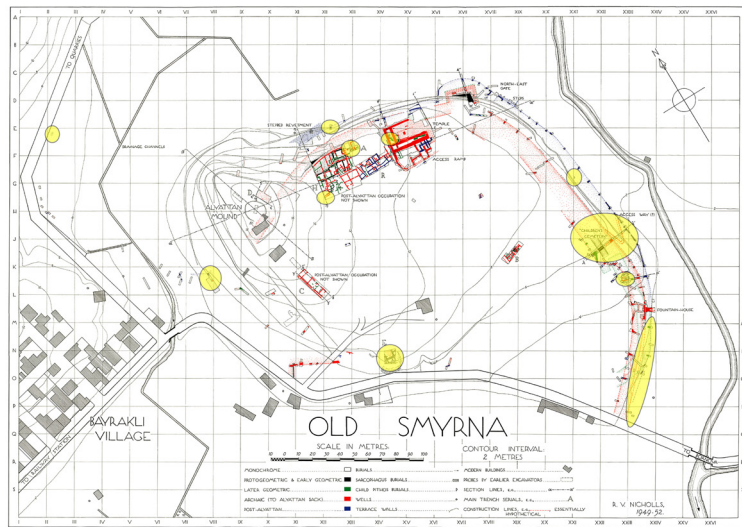


Fig. 2. Bayraklı Höyüğü 1948-1951 Kazıları Plan (Nicholls 1958-59).

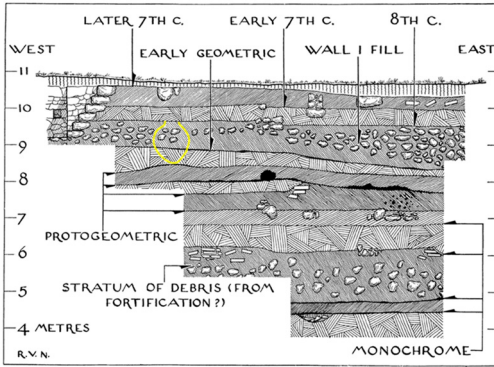


Fig. 3. Monokrom Mezar (Nicholls 1958/59: Fig. 25).

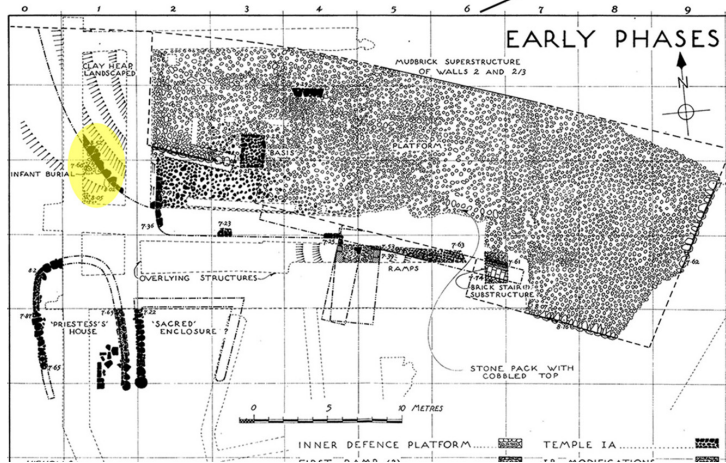
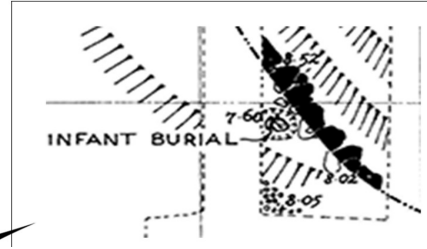


Fig. 4. Geç Geometrik Mezar Plan (Cook vd. 1998: Plate B).

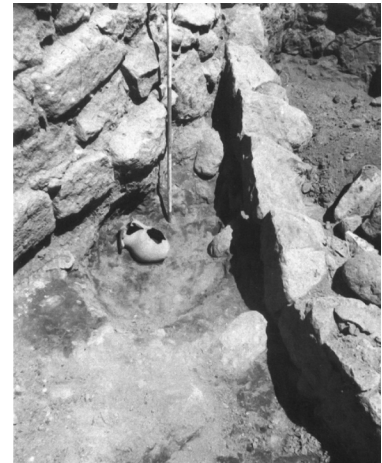


Fig. 5. Geç Geometrik Mezar (Cook vd. 1998: Plate 4-b).

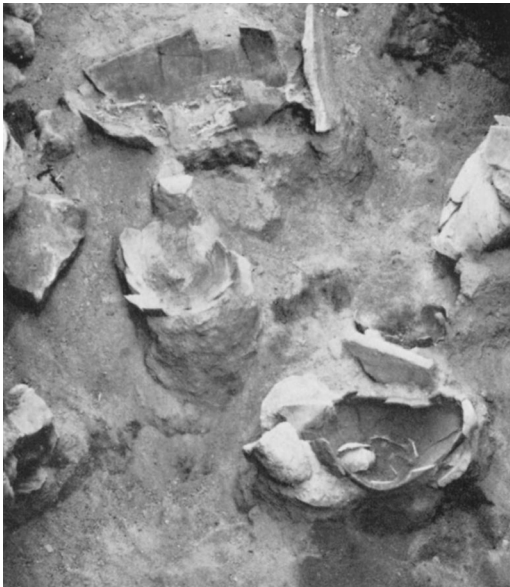


Fig. 6. Gömü Alanı A (Nicholls 1958-59: Pl. 11-a).

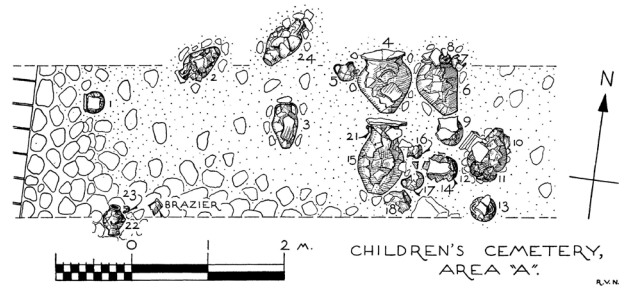


Fig. 7. Gömü Alanı A Plan (Nicholls 1958-59: Fig. 3).

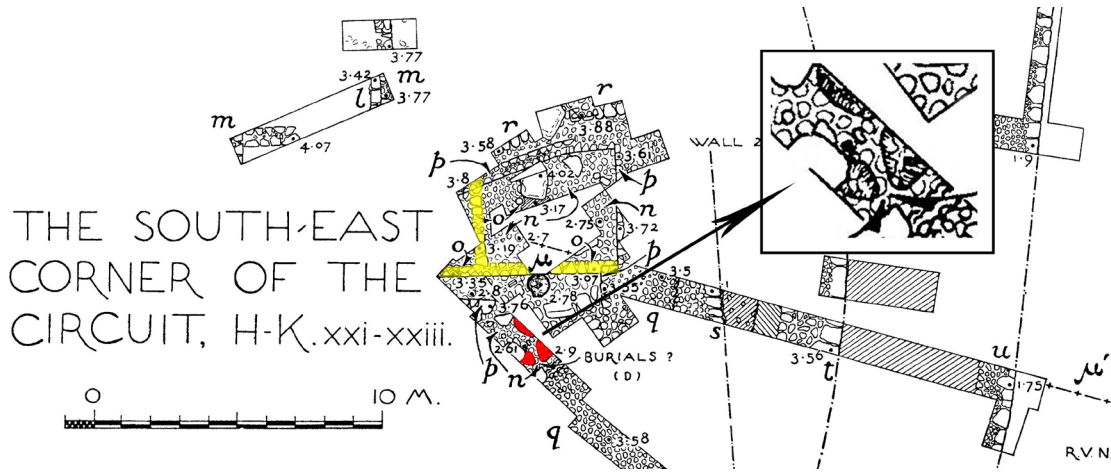


Fig. 8. Gümü Alanı D ve MÖ 7. Yüzyıl Megaron Planı (Nicholls 1958-59: Fig. 2).

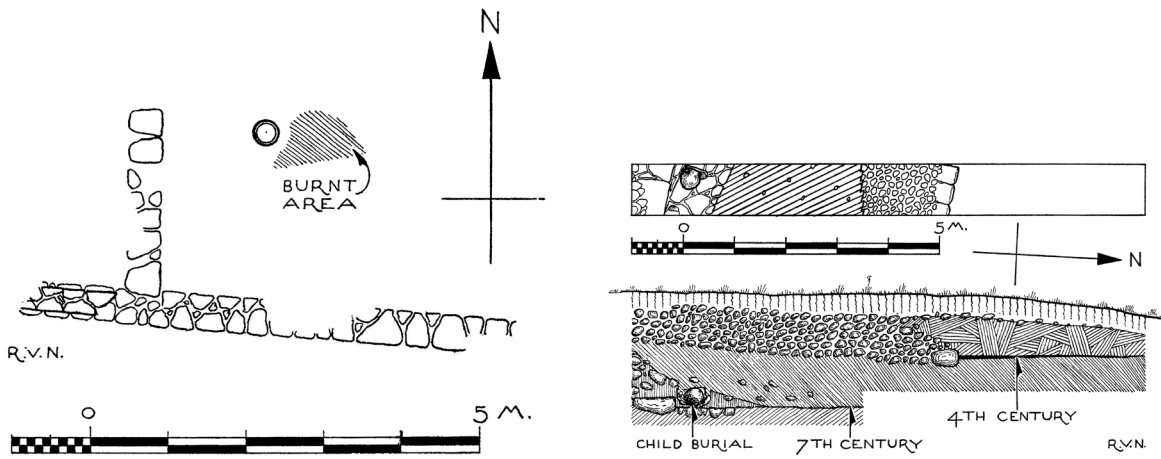


Fig. 9. MÖ 7. Yüzyıl Megaron Planı (Nicholls 1958-59: Fig. 9). Fig. 10. Gümü Alanı K Plan ve Kesit (Nicholls 1958-59: Fig. 28).

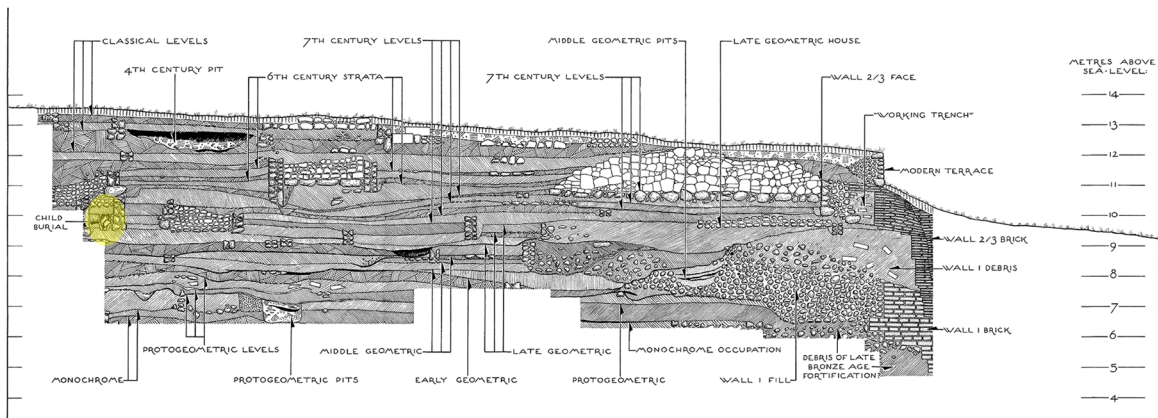


Fig. 11. Gümü Alanı H Kesit (Nicholls 1958/59: Pl. 9).



Fig. 12. Gömü Alanı B, M-19 Amphora (Cook 1958/59: Fig. 4)

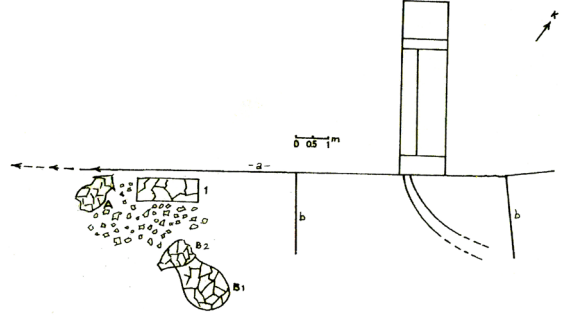
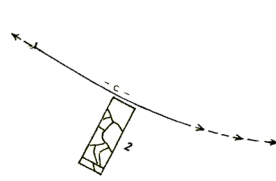


Fig. 13. Çeşme Yapısı Çevresi Gömü Alanı (Akurgal 1999b: Şekil 2)



Fig. 14. Çeşme Yapısı Çevresi Gömü Alanı Sanduka Mezarlar Genel Görünüm (Eski Smyrna Kazı Arşivi).

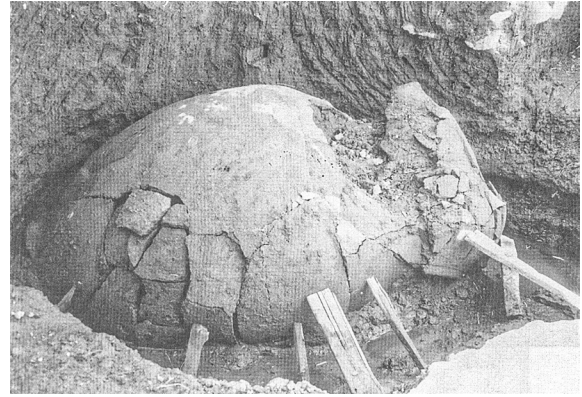


Fig. 15 Çeşme Yapısı Çevresi Gömü Alanı B-1 Pithos (Akurgal 1999b: Resim 3).



Fig. 16. Çeşme Yapısı Çevresi Gömü Alanı B-2 Krateri Sahne Çizimi (Akurgal 1999a: Çizim 2).



Fig. 17. 2 Numaralı Sanduka Mezar Gömü Hediyeeri (Akurgal 1999a: Resim 1)

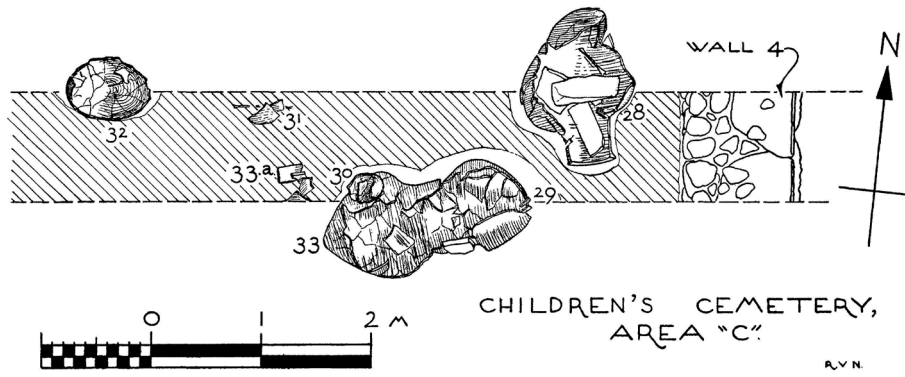


Fig. 18. Gümü Alanı C (Nicholls 1958-59: Fig. 5)

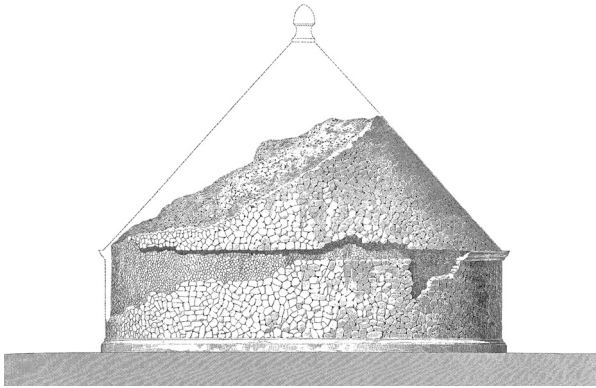


Fig. 19. Tantalos Mezarı Görünüm (Texier 1849: Pl. 130).

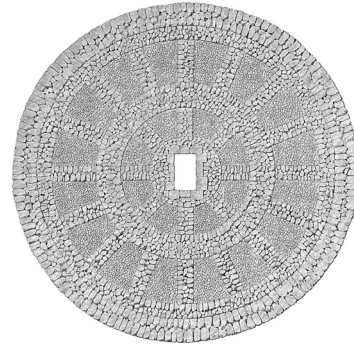


Fig. 20. Tantalos Mezarı Plan (Texier 1849: Pl. 130)

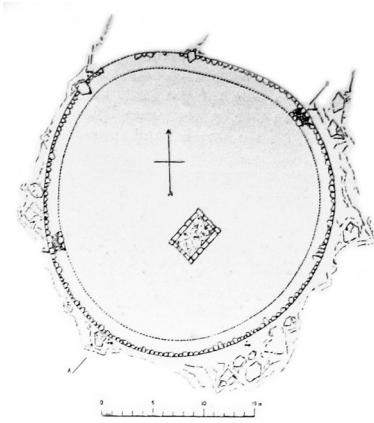


Fig. 21. Tantalos Mezarı Plan (Miltner ve Miltner 1932: Abb. 75)



Fig. 22. Tantalos Mezarı Mezar Odası (Miltner ve Miltner 1932: Abb. 76-77)

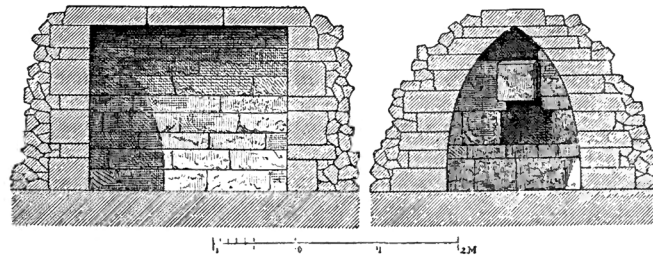


Fig. 23. Tantalos Mezarı Mezar Odası Çizimi (Perrot ve Chipiez 1892: Fig. 16-17)

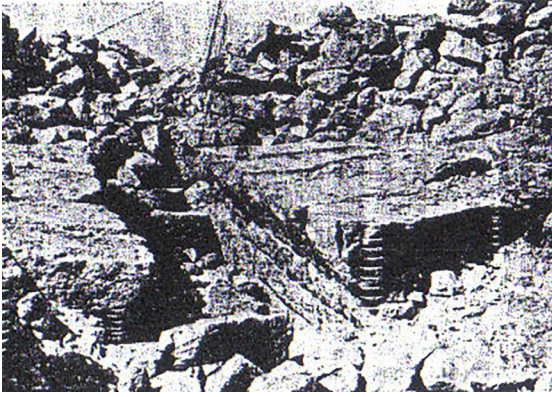


Fig. 24. Tantalos Mezarı Mezar Odası Kuzeydoğudan Görünüm (Akurgal 1946: Lev. XVIII, Resim 1).



Fig. 25. Tantalos Mezarı Poligonal Örgülü Dış Duvar (Akurgal 1946: Lev. XIX, Resim 4).

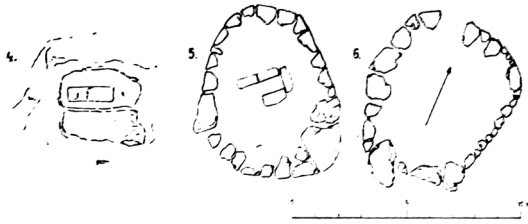


Fig. 26. Tümülüs Mezarlar Plan (Miltner ve Miltner 1932: Abb. 78).

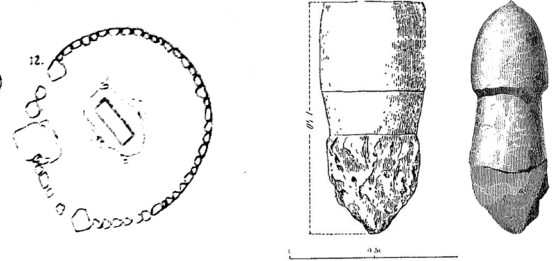


Fig. 27. Taş Phalluslar (Weber 1880: Pl. 2).



Fig. 28. Küçük Tümülüs Mezar (Akurgal 1950: Lev. VII-b).

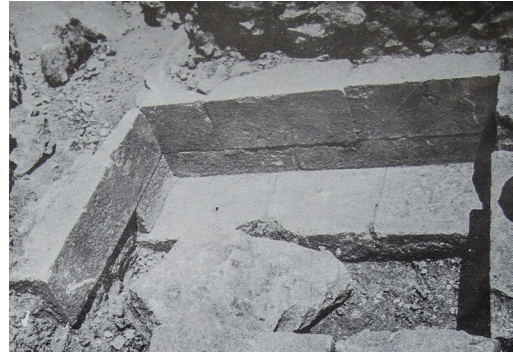


Fig. 29. Orta Tümüls Mezar (Akurgal 1950: Lev. VII-a).



Fig. 30. Poligonal Örgülü Tümülüs Mezar (Akurgal 1950: Lev. VI-a).



Fig. 31. Rektogonal Örgülü Tümülüs Mezar (Akurgal 1950: Lev. VI-b).

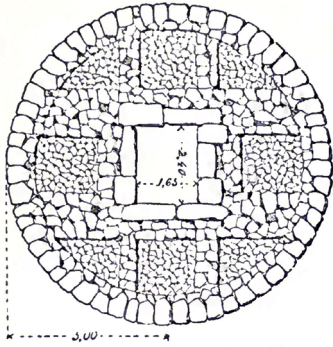


Fig. 32. Tümülüs Mezar (Perrot ve Chipiez 1892: Fig. 20).

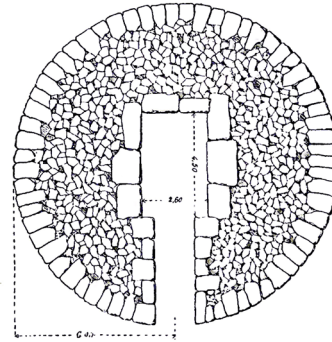


Fig. 33. Dromoslu Tümülüs Mezar (Perrot ve Chipiez 1892: Fig. 21)

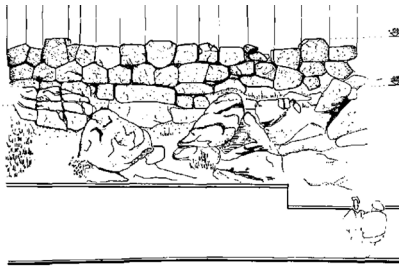


Fig. 34. MÖ 4. Yüzyıl Yarı Poligonal Örgülü Mezar Çizim (Akurgal 1987: Plan 1).

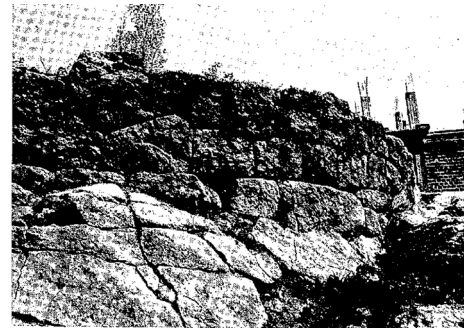


Fig. 35. MÖ 4. Yüzyıl Yarı Poligonal Örgülü Mezar (Akurgal 1987: Resim 1a).



Fig. 36. Klazomenai Tipi Pişmiş Toprak Lahit Mezarlar (Cook 1974: Plate 8-a).



Fig. 37. MÖ 5. Yüzyıl Tümülüs Mezar (Cook 1974: Plate 13-a).



Fig. 38. Hellenistik Dönem Taş Lahit Mezar (Eski Smyrna Kazı Arşivi).